

2018/5

BUDAPEST

A VÁROSLAKÓK
FOLYÓIRATA

ANGYALARC

Kassák könyökétől
a Tüzér utcáig

LACI BÁRÓ
MAGYARSÁGA

Emancipáció

HÁROMSZOR
CSÖNGETNI

Mednyászký műtermében

A SAPKÁS
EMBER

Szoborparkőr

BULINEGYED
ÉS MÁR
MINTÁK

Épített világ

Vár a rongyolda!

Más kor – másként

BUDAPEST I. kerület, Fátyol utca, 15.12 perc

FOTÓ: RIC/9s

MÁS KOR – MÁSKÉNT
Vár a rongyolda!
Elek Lenke 2

SZOBORPARKŐR
A sapkás ember
Jolsvai András 5

KÉPES HÁZ
Mednyánszky
a háborúba indult
Csordás Lajos 6

ÉPÍTETT VILÁG
A Bulinegyed meg
a sikeres minták
Tosics Iván 8
Óriás vetítővászon
Bán Dávid 11

Angyalarcok
Jolsvai András 14

FORTEPAN BUDAPEST 16

DÍSZMAGYAR
A mágnásszabó
Buza Péter 18

EMANCIPÁCIÓ
Laci báró magyarsága
Kiss Bori 22

Kapecz Zsuzsa: Erkélyek 26

I. Levéltári Piknik 26

Szívmelengető középkor 27

Úticél: Út a teljes szabadság
felé 4 kontinensen át 27

ISTEN | NŐ 27

ART DECO újratöltve
Csontó Sándor 28

Korunkról –
de magasabb szempontból
Zappe László 29

A Földi kölkök és
a Fogas vakony 29

A város virágzó ékszerei
Bardóczi Sándor 30

A VÁROSLAKÓK FOLYÓIRATA

Pro Cultura Urbis díj 2007

XLI. évfolyam, 5. szám

megjelenik minden hónap 15-én

Alapítva: 1945

I–III. évfolyam: 1945–1947

Szerkesztő: Némethy Károly,
Lestyán Sándor

IV–XXVI. évfolyam: 1966–1988

Szerkesztő: Mesterházi Lajos,
Fekete Gyula, Vargha Balázs,
Jávor Ottó, Szabó János

Főszerkesztő:

Buza Péter

Olvasószerkesztő:

Saly Noémi

Szerkesztőbizottság:

Angelus Róbert, Buza Péter,**Hidvégi Violetta,****Kirschner Péter,****N. Kósa Judit** (publicisztika),**Saly Noémi,****Sándor P. Tibor** (archív fotó),**Török András**

(Simplicissimus Budapestje)

Facebook oldalunk szerkesztője:

Vadász Ágnes

A szerkesztés műhelye

a Nagy Budapest Törzsasztal

A szerkesztőség levelezési címe:

1054 Budapest, Honvéd utca 3.

budapestfolyoirat@summa-artium.hu

www.budapestfolyoirat.hu

Kiadja a Summa Artium Nonprofit Kft.

Felelős kiadó: Török András

1054 Budapest, Honvéd utca 3.

Telefon és fax: 318-3938

Lapigazgató: Szűcs Andrea

A BUDAPEST partnere

a Városháza Kiadó

Kiadóvezető: Csomós Miklós

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

1088 Budapest, Szabó Ervin tér 1.

Telefon: 411-5000

Terjesztés: Magyar Posta

Reklamáció: 318-3938

Tördelés: Görög Gábor

Nyomdai munka: Pharma Press Kft.

1033 Budapest, Szőlőkert utca 4/a

Telefon: 577-6300, fax: 577-6362

ISSN: 1785-590X

Nyilvántartási szám: 2.2.4/237/2004

Címlapon:

Vár a rongyolda

(2. oldal)

Kontúr Réka és

Domonkos Bernadett munkái

Fotó: RIC/9s

A hátsó borítón:

A város virágzó ékszerai

(30. oldal)

A BUDAPEST története (újabb) fordulópontjához érkezett. Úgy érzem magam, mint akit belelöktek a felderítetlen mélységű, alattomos áramlatokkal fenyegető folyóba, miközben, bár már hosszú évtizedek óta próbálgatja, nem tanult meg úszni.

Csak a vízen járni.

A BUDAPEST első szövegoldala, amióta – harmadszor (!) – újraindítottuk a főváros egyetlen kulturális havilapját, azaz tizennégy esztendeje, egy, ehhez a mostanihoz erősen hasonló szerkesztőségi publikációnak kínált felületet. A szerző személye következetesen rejtve maradt.

A folyó: a printmédia s piacának szinte évről-évre változó világa, s mindazért, ami most történik éppen a lapommal, ahogy az ebben az írásban foglaltakért, magukért a történelemért, magamra kell vállalnom egyes szám első személyvel a felelősséget.

Sokakkal, másokkal együtt, akik harminc-negyven-ötven éve az újságírás, szerkesztés, lapkiadás vizén próbálnak járni – úszni itt biztonságban soha sem lehetett –, nem volt más választásunk, mint újra és újra fellépni, lesz, ami lesz, az ismeretlen vizek hullámaira. S nem törödni azzal, sikerül-e? Esetleg: leér-e kapáló lábunk a fenékre, elég erős-e a karunk, hogy fennmaradjunk, ha mégse sikerülne, ami Jézusnak – eddig az egyetlen embernek, akiről ezt mesélik, s hiszik is, akik hitben élnek.

Nem volt más választásunk. Pusztán egzisztenciánkon túl sokszor hivatásunk értelmét – megismerni, megérteni, elmondani, közhírré tenni a világot – fenyegető trendek kényszerítették ránk az újabb és újabb próbát.

A lapot tizennégy éve újra-alapító főszerkesztőként én magam döntöttem úgy, hogy a BUDAPEST – harminc hosszú év szünet után – ismét jelenjen meg minden hónap tizenötödikén az utcán is, ennek a döntésnek minden következményével számolva.

Előzményekből többre is hivatkozhatom. A nyomtatott sajtó jelenlétét, fenntarthatóságát ellehetetlenítő kulturális sokkhatásokra például. Együtt élünk ezekkel régóta.

A javulásra nem látni esélyt, hogy tovább romlik a helyzet, arra annál inkább. Különösen igaz ez a minőségi lapok esetében, amelyeket soha nem a piac tartott el, főleg nem Magyarhonban. Nem az olvasók, hanem az állam, vagy annak valamely közössége, esetleg az előbbieknél talán pártatlanabb mecénatúra. Utóbbiak mindegyikéről túl sokat tudunk már ahhoz, hogy erős hittel forduljunk „az amíg élünk remélünk” illúziójához.

A mögöttünk lévő majd’ másfél évtizedben lapunkat előfizetési rendszerben terjesztettük. Még mindig nap mint nap találkozom olyan városszerető polgárral, aki nem tud róla, hogy rendszeresen megjelenik a BUDAPEST. Ahhoz, hogy sokkal többen legyenek olyan érdeklődők, akik erre a produkcióra kíváncsiak, intenzív (drága) marketingre volna szükség, ilyesmire a mi-típusú sajtótermékeknek nem futja. Jelentős példányszám-növekedésre, hogy a mindig bizonytalan támogatást kiválthassuk, akkor gondolhatunk – esetleg –, ha a szó szoros értelmében kilépünk a piacra. Az utcára. Ha lapunkat bárki érdeklődő a város standjainál is megvásárolhatja. Erősebb reklám alig képzelhető el annál, mint amikor Budapestnek ötvenvalahány pontján ott az újság, amit kínálunk.

Tesszük ezt éppen akkor, amikor mélypontjára zuhant a vezető lapok értékesítési példányszáma is, de tesszük azért, mert egy rövid kísérleti időszakra sikerült némi pénzt találnunk, elnyernünk.

Kicsinyhitű, miért kételkedel? – kérdezte az Úr Pétert. A Biblia arról már nem beszél, biztatásnak vette-e az első számú apostol ezt a tulajdonképpen ígéretes mondatot, s megpróbálta-e még egyszer utánaozni a Mestert.

Az első és egyetlen meredek kísérlet vizén járunk mostantól, 2018 májusától, a negyvenegyedik BUDAPEST évfolyam derekán megjelenő számmal, amelyet az utcai árusítás, a piac igényei szerint – újabb kockázatot vállalva –, kiforgattunk eredeti habitusából. Utcaképesebbé, piacképesebbé tettük. Bizonyosan nem fog mindenkinek tetszeni régi, hűséges olvasóink közül, s nem hallgathatom el, én se ennek a lapstílusnak a gyakorlatában szocializálódtam.

Bár meg kell azt is mondanom, a negyvenegy évfolyam megjelenésének éveit tekintve, hatszor is változott a címlap, kétszer a formátum, négyszer a layout.

Bátorság! – ordítom magamnak. A vak lóé? – kérdezem magamtól.

Után a **BUDAPEST**

VÁR A RONGYOLDA!

Nézzük csak, hol is vásároltam cuccokat az elmúlt két hónapban? Vasárnap a WAMP Design-on egy jópofa szütyőre bukkantam, szerdán egy ruhacserén találtam egy kifejezetten aranyos pólót, hozzá illő szoknyát meg másnap egy second handben. Egy showroomban blézert próbáltam, aztán beugrottam a közeli pláza francia márkaboltjába, hátha jött kék nyuszis pizsama, a sarki vintage boltban nem tudtam ellenállni egy ötvenes évekbeli napszemüvegnek, pedig eredetileg a mellette lévő szupermarketbe indultam.

Éjszaka online rendeltem egy papucsot, tegnap délután elkísértem a lányomat egy designer store-ba, hazafelé meg benéztem a házunkkal szemközt nyílt Gallerybe. Harminc éve még egyik se létezett...

Turkáló és kínai

Persze régen sem mászkáltunk ruha nélkül, akinek futotta rá, és divatosan akart öltözködni, butikokba járt. Főleg maszekba, mert a „szövetkezeti” S-Modell nagyon felnőttesnek számított. Arról most ne is beszéljünk, hogy mindezt félévente tettük. Ma meg naponta „beugrunk” valami rongyoldába. A császár egyértelműen a vevő, aki a sok új ruha birtokában is úgy érzi sokszor, meztelen... A felgyorsult kínálatváltás ott tart, hogy kéthetente cserélik a fogasokon a kollekciókat. Ami pedig nem fogy el? Nos, arról mélyen hallgatnak. Olykor kiderül – például a híres svéd áruházlánc esetében – hogy tonnaszámba elégetik a soha nem hordott holmikat, ezzel fűtenek!

A second hand-ek, azaz a turkálók és a kínai boltok tömeges színrelépése tette tönkre az áruházakat és a butikokat – ezt mondják a kereskedők. De nyilván szerepet játszott az is, hogy a rendszerváltás után szétverték a hazai textilipart, amely a szocialista országok között a legmagasabb színvonalat képviselte munkásnők ezrei varrtak a német, olasz francia közép márkáknak. Közben beengedték a kínai kereskedőket, – van olyan ország, ahol megálljt kiáltottak nekik – szabad utat kaptak a turkálók, amelyek nagykereskedői a külföldön, a házak elé jótékony célra kitett ruhákat hozták, „importálják”. Eleinte eladták géprongynak, később meg fertőtlenítették úgy-ahogy, és elkezdődött a kilós turkálók korszaka. Nincs olyan kis falu ma Magyarországon, ahol ne lenne ilyen üzlet – lehet, hogy az iskola meg a posta megszűnt, de turkáló, az van.

Vevő is akad: hárommillió magyar évtizedek óta sehol máshol nem tud ruhaneműt venni csak hasznátruha-üzletben és kínai boltokban, mert olyan szegény. A másik véget, ha

éppen kényszervásárló – erre épül ma már sok pszichológus praxisa – akkor inkább ide megy be ebédszünetben, hogy húsz perc alatt kielégítse vásárlási mániáját, hiszen ugyanannyiért vesz kilóra egy sortot, mintha a sarki cukrászdában egy Rigó Jancsit blokkoltatna a pénztárnál. Csakhogy a sort nem hizlal! Legfeljebb kövérít...

A second hand friss hazai hajtása a vintage. Az efféle kincselő helyeken az eredeti, negyvenes-ötvenes-hatvanas-hetvenes évekbeli ruhákat és kiegészítőket lehet megvásárolni. A legelső ilyen az akkor még a Hajós utcában működő Cydonia volt, ahol egy világot járt fiatal lány szeretett bele ezekbe a bájos, még korántsem műanyagból készített holmikba. Főleg művelt, budapesti, értelmiségi fiatalok kedvelik a műfajt, ők tudják értékelni egy-egy régi darab mivességét, a szépen kidolgozott csatokat, gombokat, klipszeket, bőrtáskákat. Meg lehetett itt illatolni fél évszázados Dior parfümös üvegcsét, kézbe fogni egy Chanel neszeszert vagy egy törekeny, virágos porceláncsészét. Egy ötvenes évekbeli, eredeti amerikai, széles vállpántos, alsószoknyás nyári ruhának Made in Hungária hangulata van, és ha

még meg is fizethető... akkor miért ne éljük át az eredetiben sosem tapasztalt rockabilly érzést?

Showroomban shoppingolva

Egy bizonyos, legfelső, szűk réteg ugyanakkor, ha éppen nem Milánóban vagy Manhattanben shoppingol, akkor – miután leszállt egy low cost járatról – showroomba, designer store-ba vagy szalonba igyekszik.

Mérnökiből divattervező.
Udvarhelyi Gyöngyvér

A Benczúr Ház bejáratánál még egy megállító tábla sincs, de előtte hiába próbálnak parkolóhelyet találni a csinos kis női autók, bent kezd már gyülekezni a hölgykoszorú. Diplomafeleségek főként, akik az egyik magazinban bukkantak rá a hirdetésre, de érkeznek magyarok is, méghozzá külföldről, erre a napra időzítve budapesti kiruccanásukat. No meg, hazai menedzserhölgyek, akik az öt számjegynél kezdődő holmik árait elszámoltatják, vagy leírják az adóból.

Mi is volt látható eme alkalmi, közös showroomban? Elegáns – és többségükben kényelmes – olasz cipők és táskák, méregdrága MLM-es, azaz multilevel marketing értékesítési alapon működő kenceficék, szépséges egyedi komplék, iparművészeti szintű ékszerek sorakoztak a showroomnak nevezett tágas terem – sőt, termék – polcain és ruhafogásain.

A kereskedők között akad olasz férjjel bíró, az itáliai piachoz évtizedek óta kötődő értékesítő csakúgy, mint tervező és szalontulajdonos, aki számomra elsöre gyönyörű kelméivel tűnik ki, két vékony, trendin öltözött, stylistnak kinéző fiatalember, akik valódi és nagyon könnyű, divatos szőrmebundák, keppék, stó-lák tucatjai mellett üldögélnek. De feltűnik a hazai divattervezők doyenje, és szállingóznak lassan a vevők is. Középkorú, jellegtelenül öltöző hölgy rögtön rendel három pár cipőt, és táskát is mellé, a sáskazöld és a mályvarózsaszín ugyanolyan árnyalatában, háromszázezer forintért.

A design legyen mindenkié!

A fent megörökített eseményen részt vett *Megla Rózsa* divattervező, szalontulajdonos is. Rózsa valamikor a Fotexnél dolgozott, mint optometrista kontaktológus, de aztán beleszeretett a divatáru szakmába, kitalálta a fazont, anyagot vásárolt, megvarratta, és vitték is tőle az árut, mint a cukrot.

Egy időben az Árkádban volt stúdiója, de annak bérleti jogát két év után felmondták. Ezzel párhuzamosan nyílt meg a Madách téri üzlet, amely hét évig fogadta a vendégeket. Ezután döntött úgy, hogy egy Hold utcai házban nyit szalont. Minden darab egyedi, ha kell méretre szabott. Elképzelése szerint az a nő, aki nála vásárol, könnyed, sikkes, ellenállhatatlan. Rózsa mindig a klasszikus elegancia híve volt. Mint mondja, a legnehezebb terep a háttérpar, problémás megbízható, jó szakembert, varrónőt találni.

A rendszerváltás után három magyar tervező lett sztár. ABC sorrendben: *Náray Tamás*, *S. Hegyi Lucia*, *Zoób Kati*. Nekik futotta saját szalonra, évenkénti, szenzációs társasági eseménynek számító divatbemutatóra. Az ő alkotásaikat is egy szűk kör hordta természetesen – először is szabvány alkat szükségeltetik ehhez, meg olyan alkalmak, amikor ezeket érdemes megmutatni, hiszen egy nő elsősorban a környezetének öltözködik, azaz a társaságnak, a barátnőknek. Mindehhez a vevőt kell elsősorban szponzorálni, de a tervezőnek sem árt egy mecénás...

A design legyen mindenkié! Ez volt az alapelve a jó évtizeddel ezelőtt először megnyitott WAMP Design-nak, amely akkor még az Erzsébet téren működött. Tömegek vásárolnak ma is a fiatal alkotóknál, ha nem is mindenki ruhát, de pénztárcát, övet, kulcstartót. Ismerkednek az emberek az egyedi, művészi szintű, kortárs stílust tükröző, sokszor recycle tárgyakkal. Nagyon ráfért ez általában a honi vizuális, esztétikai színvonal emelésére.

A hagyományos szaküzletek és butikok helyét vették át a plázák, de persze a hipermarketekben is nagyon sok ruhaneműt lehet kapni. Vannak, akik a fehérkáposzta, sárgarépa, felvágott, kenyér és tej mellé berakják a gyerek új tornatrikóját, a férj nyári rövidnadrágját – úgyis kellett volna venni, a tavalyi nagyon kifakult. Sőt van már saját ruházati márkája is ezeknek a bejárhatatlanul nagy, nemzetközi élelmiszerbirodalmaknak. Maradtak persze klasszikus butikok is, igaz sokkal kevesebb van belőlük, mint a kilencvenes évek közepéig-végéig tartó korszakban. Az egyik a Tabánban működik. A tulajdonos hölgy kissé kelletlenül-kedvetlenül fogad, pedig éppen meg akartam dicsérni, milyen színvonalas mindig a kirakat. Köszöni szépen az elismerést, de megjegyzi, nagyon sokat kell dolgoznia azért, hogy fenn tudja tartani az üzletet. Ahhoz, hogy fennmaradjon, és ki tudja fizetni a horrommagas önkormányzati bérleti díjat, ruhatisztítást is vállalnia kell. Vállal ruhaigazítást is, ott jártamkor éppen egy fiatalember érkezik az anyukájával, három farmernadrágot hoztak, a fiú vékony alkatára és a divatnak megfelelően szűkíteni kell a nadrágszárat és fel is kell hajtani. Az üzlet egyik sarkában szinte állandóan zümmög a ma is hasznosnak bizonyuló varrógép.

Online sem mindig könnyű

Az Index felmérése szerint megnézzük, mire adjuk ki a pénzt, a minőségnél pedig fontosabbnak tartjuk, hogy passzoljon a stílusunkhoz az adott darab. Szeretjük felpróbálni azt, amit megveszünk, és olykor értékes, márkás cuccokra bukkanunk a second hand üzletekben.

A szerkesztőségük arra volt kíváncsi, mennyi ruhát, mennyiért és hogyan vásárol olvasójuk. A megkérdezettek 57 százaléka szerint 3 hónap is eltelik úgy, hogy nem vesz semmilyen ruhadarabot, 31 százalék pedig 1–3 hónapig bírja. 11 százalék maximum egy hónapig tart ki vásárlás nélkül, 1 százalék pedig hetente beszerez valamit.

A vevők csaknem kétharmada évi 50 és 300 ezer forint közötti összeget, 22 százalékuk ennél kevesebbet fordít öltözködésre. 11 százalékuk fér bele, 300–500 ezer forintot szánjon ruhaneműre, 4 százalék pedig ennél is többet.

Az Eurostat 2017-es statisztikái szerint az európaiak 70 százaléka rendelt már terméket vagy szolgáltatásokat az interneten, és 64 százalékuk ruhákat és sporteszközöket vett online. Míg az Európai Unióban átlagosan az emberek 85 százaléka vásárolt az interneten a kutatást megelőző egy évben, Magyarországon 39 százalék.

A SAPKÁS EMBER

Névjegy:

Az ujbpesti partizánharcok emlékműve
Berda József utca

Alkotó: Varga Imre. Felállítva: 1971.

Hogy Budapesten jelenleg igen csekély számú (kettő) partizán emlékmű található, annak okai, ahogy mondani szokták, számosak. Korábban a partizánok csekélynek mondható összlétszáma hiúsította meg a nagyobb szabású emlékezést, később pedig (konkrétan 1990 után) az a tény, hogy a háború végén kibontakozó partizánvétekezést az (akkor még) illegális kommunista párt szervezte, s noha a két halmaz tagjai nem minden esetben estek egybe, azért elég magas volt a közös nevező. Arról nem is beszélve, hogy az egykori partizánok (már, akik életben maradtak) később ilyenolyan szerepet vállaltak a kommunista diktatúra erőszakos szerveiben, személyes sorsukkal példázva, mivé lesz egy messianisztikus hit, ha egyeduralomra jut.

Egy szó, mint száz, a partizánokra nem várt túl sok elismerés az elmúlt évtizedekben. Manapság meg semmilyen se. Manapság az a dallam megy, hogy mink, szegény magyarok, ártatlanok vagyunk, minket folyton a balsors tépett, de megtörni se a fasiszták, se a komcsik nem tudtak, mostan meg már, hála az égnek, jó nekünk, mert szabadok vagyunk. Úgyhogy most már a nyilasok is meg a partizánok is kíméljenek.

Ehhez képest ez a kettő darab emlékmű is szép eredmény. Az egyik a Szent István parkban található, és a harcokban elesett – eltűnt – parancsnoknak, *Szírnek (Weinberger Dezső)* állít emléket. A másikat – mai elemzésünk voltaképpen tárgyát – Ujbpesten lelhetjük fel, az István út és a Berda József utca találkozásánál, egy forgalmas közlekedési csomópont közelében, tízemeletes panelházaktól körülölelve.

Akik ezt a szobrot ide álmodták, talán úgy gondolták, százak és százak látják majd nap mint nap, végighaladva az új városrészes fényes promenádjain. De aztán az élet másképp határozott. A gyalogos közlekedés itt voltaképpen megszűnt, a forgalom nagy ugyan, de az autók, buszok, villamosok úgy robognak el az – azóta sűrű bokrok által is elrejtett – szobor előtt, hogy az utasok, ha akarnának, se látnának belőle semmit, csak a mögé épített betonoszlopokat. Ám ha valaki mégis arra téved, az sem igen tudja mire vélni a dolgot. Bár a kompozíció címe (Az ujbpesti partizánharcok emlékére) valaha olvasható volt a mellvéden, ma már alig. A szobor pedig – mely egy falhoz lapuló, két kezét szárnyként kitaró, ijedten (?) oldalra forduló, sapkás, kabátos alakot ábrázol, nemigen igazítja el a látogatót. Elismerem, nehéz dolog a partizánt, úgy általában,

ábrázolni. A magyar partizánt meg különösen. Az ujbpesti partizánokat – nos, őket elvileg lehetett volna, hiszen a *Földes László (Hobo)* apuka) vezette egység jobbára a karhatalmista egyenruháját viselte, és tele volt hamisított nyílt parancsokkal. (Legjelesebb tettét, a halálra készülő rabok kiszabadítását a nyilasházból is így hajtotta végre, mintha valami felsőbb parancsot teljesítene.) De hát a hetvenes évek elején, amikor a szobor készült, ki emlékezett már mindekre? Akkoriban már azt is kevesen tudták, ki volt *Bán Tibor* meg *Povázsai György*. Elárulom, elesett partizánok, s ez idő tájt ujbpesti utcák őrizték a nevüket. Ma már semmi sem őrzi. Így aztán mára kevesen se tudják.

Varga Imre, a felkért alkotó nem is vesződött a történelmi realitás átmentésével. Az ő partizánja inkább szabadtéri tornászra vagy zónázó kosárlabdázóra hajaz, fegyvere sincs, koncepciója sincs, nem csoda, hogy olyan árván, olyan elveszetten tekint a hajdani villamosremiz irányába. A helyi anekdotakincs szerint a hetvenegyes leleplezésen *Hajdú Bándi* bácsi, az egyetlen csokornyakkendős partizán, amikor lehullt a lepel a szoborról, odaszólt a mellette álló tanácselnöknek: „*Jó, hát féltünk, féltünk, de nem ennyire!*”

MEDNYÁNSZKY A HÁBORÚBA INDULT

A prófétaszakállas festőnek, Mednyánszky László bárónak jó néhány hajdani műtermét ismerjük Budapesten. Tudunk egyebek mellett József utcai, Szűz utcai, Vasvári Pál utcai, újpesti Baross utcai műhelyéről, tudomásunk van továbbá egy budairól és egy Podmaniczky utcairól is, de legtovább minden bizonnyal a VIII. kerület, Práter utca 9. mellett tartott ki.

Az egykor előkelőnek számító középső-józsefvárosi utcában, a körüttől mind össze egy sarokra épült fel 1904 és 1905 között dr. Gonda Dezső ügyvéd és felesége bérháza. Tervezője, Kőrösy Albert Kálmán a szecesszió magyaros ágának egyik legjelesebb építész. Pazar formaalkotó, díszkedvelő művészetének jegyeit, a szív és virágmintázatokat, a hullámzó pártázatokat a Práter utcai ház sem nélkülözi. Az utcáról is jól látszik hatalmas ablaka a legfelső emeleten annak a kétszintes műteremlakásnak, amelyet 1905-től az első világháború évköréig Mednyánszky László bérelt.

„Keressél egyszer fel! (Nagy titok!!!) Práter utca 9. III. em ajtó 18. Háromszor csöngetni!” – írta Mednyánszky 1909-ben egyik levele végén ismerősének, a Kígyónak becézett Gömör Olivér minisztériumi sajtótitkárnak. Érdekes, hogy a buddhizmushoz vonzódó mester gyakran illette ismerőseit állatneveken. Legjobb barátját, szerelmét, Kurdi Bálint kocsist például Nyulinak nevezte, maga pedig rendszerint Öreg Kutya, sőt Ecsetfülű Öreg Kutya néven szignálta leveleit.

Az egyébként, hogy a Práter utca 9-ben lakik, egyáltalán nem volt titok, hiszen szerepelt a budapesti lakcímgjegyzékben is. Viszont, igaz, hogy ritkán tartózkodott otthon, hiszen amikor csak tehetette, a külvárosokat, a szegénynegyedeket és a Budapest környéki hegyvidéket járta hatalmas sárdagasztóiban, szegényes öltözetben. Gyakorta fölvonatozott Vácra is, 1906-ban elhunyt Nyuli barátja sírjához és annak családjához. Vagy messzi tájakra, például haza a szepességi birtokaira, festeni a Tátrát. Máskor Erdélybe, Dalmáciába. Nem igazán lehetett tudni, mikor tartózkodik a műtermében, s úgy tűnik, ha otthon dolgozott elmerülve a munkában, akkor sem mindig nyitott ajtót, csak ha valaki tudta a jelet: háromszor csöngetni!

A háború kitörésekor már öregemberként jelentkezik a Sajtóhadiszállásra hírlapi rajzolóként. Galíciában, Szerbiában, majd az olasz fronton teljesít szolgálatot, készíti vázlatait, melyeket aztán időközönként hazatérve, Budapesten és Bécsben dolgoz ki festményekké.

„A nagy, hideg műtermet már megszoktam és jól bírom” – írta naplójába 1916-ban bécsi műhelyéről, de a mondat valószínűleg igaz lehetett a budapestire is, hisz a hatalmas belmagasságú szobákat itt is szinte reménytelen lehetett kifűteni a bennük található cserép-kályhakkal. Ebből az időből maradtak róla műtermi fényképek is, sajnos azonban nem azonosítható pontosan, melyik helyszínen készültek a felvételek.

Práter utcai otthonát valószínűleg 1915–16-ig tarthatta meg. A frontra indulva holmiját néhány bőröndben egy házbeli ügyvédre, Porgesz József-re bízta. Mednyánszky a háború végét Bécsben érte meg súlyos betegen, és ott hunyt el 1919 áprilisában.

A Práter utcai atelier sorsát címjegyzékek és emlékezések alapján követhetjük. Az 1922 és 1928-as hivatalos címkönyvek Garzó Berthold (Bertalan) (1882–1959) nevét jelzik itt. Róla ma már keveset tudunk. Akvarellista volt, szép tájképei olykor feltűnnek a műkereskedelemben ma is, például a Tabánról. Jeles díjakat is nyert, köztük az Esterházy- és a Wolfner Gyula-díjat. Nyilván megbízható embernek is bizonyult, mert a húszas években ő viselte a Magyar Akvarell- és Pasztellfestők Egyesületének (MAPE) pénztárosi tisztét.

Az 1940-es telefonkönyv már Balázsfy Rezsőt (1885–1973) jelöli lakóként. Rá még

ma is emlékeznek itt. *Gajzágó Sándor*, a jelenlegi műteremből meséli, hogy az egyik szomszédnál tizenöt éve még megvolt tőle egy kis kép, amelyet egyszer a tulajdonosa áthozott restaurálni, mert kilyukadt. A Tolna megyei, döbröközi származású Balázsfyról 1993-ban, halálának huszadik évfordulóján megemlékezett a Tolnai Népújság. Az emlékezés elsősorban mint illusztrátorról beszél róla, akinek életében 1916-tól mintegy harmincezer rajza jelent meg napi- és hetilapokban, a Borsszem Jankótól a Friss Újságig. Készített könyvborítókat, plakátokat, ex libriseket, sőt vezető tagja volt az ex libris-gyűjtők egyesületének is. Lakóelődjéhez hasonlóan tagja az akvarellisták és portréfestők egyesületének, de szerepelt tárlaton az újságrajzoló művészekkel éppúgy, mint az arcképfestők társaságával. Élete végén már nem itt lakott, hanem a Lövház utca 13-ban, tudatja a cikk.

Nyilván akkoriban készülhetett a Fény utcai piacot ábrázoló temperája – tesszük hozzá –, amely a közelmúltban árverésen is szerepelt.

A Práter utcai műteremlakást a hatvanas években *Tamás Ervin* (1922–1996) foglalta el. Fontos szerepet töltött be a képzőművészet korabeli szervezeti életében mint a Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetsége festő szakának titkára (1961–1966), majd főtíkára (1966–69), később alelnöke (1980–1986). Évtizedekig minden nyáron vendége volt a tokaji művésztelepnek, és vezette a Dési Huber-kört is. Festészetét a hatvanas években még realiztikus, kissé idealizált, képcsarnokos portrék és tájképek jellemezték, később piktúrája az absztrakció felé mozdult el, majd főleg foltszerű tájképeket festett, melyeket egymástól elhatárolt színtömbökből épített fel. Élete talán legfonto-

Gajzágó Sándor

sabb tárlatán, 1978-as műcsarnoki kiállításán is ilyen képekkel szerepelt.

Tamás Ervin halála után özvegye maradt a műteremben. A jelenlegi lakó, Gajzágó Sándor egy öröklakásért cserébe vehette át a bérleti jogot húsz évvel ezelőtt. Most ő lát vendéglünk minket. Első benyomásunk, hogy a szobák olyan puritának, akár egy vidéki plébánia. Néhány szép, régi bútordarab és rengeteg, kifűthetetlen tér. A 145 négyzetméternyi alapterület két szintre oszlik, a harmadik emeleti kétszobás lakórézre és az ennek előszobájából falépcsőn megközelíthető padlásterületi műteremszintre. Még eredetiek a füles tokos ajtók, a kilincsek, korabeli a cserépkályha, a nyikorgó falépcső. Ezeket Mednyánszky is használta.

A hajdani tervező praktikusan alakította ki a tereket, állítólag a báró igényei szerint. Például nemcsak műteremszobát tervezett odaföltre, hanem hozzá raktárhelyiséget is, ahol akár nagyobb méretű festmények is elférnek, bár most nincsenek benne ilyenek. Egy üvegezett ajtón lépünk a tágas műterembe. Középen a hatalmas, kazettás ablak alatt

szinte magányosan áll egy öreg festőállvány és egy kis asztalka, tele görbére paszírozott festéktubusokkal.

Itt készülnek Gajzágó Sándor szakrális festményei. Bibliai jeleneteit különös, nyúlánk, lebegő alakokkal, angyalokkal, ördögökkel és emberi teremtményekkel népesíti be. Az idős művész egykor festészeti tanulmányai mellett teológiát végzett, és sokáig dolgozott a hittudományi akadémia könyvtárosaként. Látásmódja ebből a szigorú, vallásos indíttatásból, és annak vizuális mintáiból fakad, játékosággal, humorral.

Ezen a ponton rokonítható művészete néhai jó barátjának, *Gross Arnoldnak* munkáival, akivel 1974-ben egy kiállításon ismerkedtek meg, s azután mintegy harminc közös tárlaton szerepeltek együtt.

Régebben, míg a szeme bírta, Gajzágó Sándor is mesteri szinten gyakorolta a rézmetaszt (ezt a manapság alig használt technikát, amely nem tévesztendő össze a rézkarccal). De a metszetnyomó prés most már jó ideje pihen a sarokban. Pedig nem akármilyen darab. A hat prés egyike, amelyeket maga *Hajós Alfréd* tervezett. Valaha az is *Gross Arnoldé* volt, majd miután eladta, másodkézből végül ide került a Práter utcai műhelybe.

Házigazdánk elárulja, templomfestő szeretett volna lenni, de ilyesféle munkára alig adódott alkalm. Elképzeléseit így aztán táblaképekben valósította meg. A pannók itt sorakoznak a fal felé fordítva. Néhányat feltesz az állványra. „Jeruzsálem, Via Dolorosa, Tövisszorosú, Köntösére sorsot vetnek, Jézus színeváltozása.”

Valóban úgy hatnak, mint különös áhítatú freskók. Egy más mellett látva őket, úgy érezzük, mégis létezik egy láthatatlan templom, amelyet ő festett ki égi figuráival.

ANGYALARCOK

Minden angyalföldi, aki legalább egyszer elmúlt már negyven éves, jól ismeri a hajdani slágert, *Forrai György és G. Dénes György* szerzeményét, az A mi utcánk óh, be szép...-et. Nos, a mi utcánk, melyet sétánkhoz választottunk, s melyet *Klapka György* tábornokról, a komáromi vár legendás védőjéről neveztek el, mégpedig még életében, 1890-ben (a tábornok két év múlva halt meg), néhány évtizeddel ezelőtt nyugodtan pályázhatott volna a dalbeli szerepre. Hosszúságban nem veszi fel a versenyt a legtöbbel Angyalföldön, négy saroknyi az egész, a Váci útról indul és – a Kassák Lajos utcánál könyökben kissé jobbra fordulva – a Tüzér utcáig folytatódik. De bármilyen rövid legyen is, születése óta több arca van. (Volt, és mint látni fogjuk, lesz is.)

Induljunk a Váci út felől, s nemcsak azért, mert az utcaszámok is itt kezdődnek, hanem mert nem kell attól tartanunk, hogy az erős kezdés ezúttal megbosszulhatja magát. Torolata ugyanis egykor a magyar ipar fellegvára volt. (S ha már képzavar, legyen kövér: az utca két oldalán, a Váci úton, e fellegvár két ikerbástyája állott.) Voltaképpen e két telek – a Váci út 43. és 45. – történetének felelevenítésével meg lehetne írni a pesti gyáripar fejlődésének egyik legszebb fejezetét. (Többen meg is tették, például *Bencze Géza*, kinek hézagpótló munkáját – Váci út, a magyar gépipar főutcája – magunk is haszonnal forgattuk.) A Váci út 43-ban működött például *Fuchs Gábor* mérleggyára, amely 1924-ben vette fel az Első

Magyar Tizedes, Százados és Hídmérleggyár Budapesti Részvénytársaság nevet, mely cég aztán, számos átalakulás és tulajdonos- és rendszerváltás után Hódmezővásárhelyre költözött, igaz, akkor már Metripodnak hívták. A gyárépületből se sok maradt meg, az utcára néző egykori egyemeletes irodaházból alul üzletek, felül lakások lettek, s maradtak is egészen a legutóbbi időkig, hogy aztán mára egy új építkezés betemesse az egykori ipartelep hírét és porát.

A Klapka utca túloldala (azaz a Váci út 45.) még

híresebb volt valamikor. Hiszen itt állott egykor a Schlick-féle vasöntöde és gépgyár, amelyet az ipartörténet szerelmeseinek nemigen kell bemutatni: az Országháztól a Nyugati pályaudvaron át a Bazilikáig minden (vagy szinte minden) akkor emelt épület vasszerkezetét itt készítették, s itt öntötték a korabeli szobrok javát is, például a Roosevelt (bocs, Széchenyi) téren látható Deák-szobrot. Ez a gyár fénykorában (amikor már a Nicholsonnal egyesült) hatezer munkást foglalkoztatott, hogy aztán beleolvadjon a Ganz gyárba, és így

Múlt, félmúlt és jövő

folytassa áldásos tevékenységét. A kiürített Váci úti telephelyen 1938-ban (az eljövendő történelmi eseményekről mit sem sejtve) a Ford Werke A. G. Köln rendezkedett be, amelyet aztán 1950-ben miniszteri rendelettel felszámoltak, hogy helyén autójavító vállalat működjön – különböző formákban – egészen addig, míg a Váci úti építési láz el nem sodorta.

Mostanra tehát a két gyáróriásból két irodaóriás lett: jobbra az Advance Tower, mely még az építés utolsó fázisában tart, de lenyűgöző méretei máris jól láthatóak, balra az egész háztömböt betöltő Átrium, mely voltaképpen több épület bonyolult egymásba kapaszkodásából jött létre, s bár kifelé zárt képet mutat, belül tágas terek, udvarok, zöldfelületek teszik barátságossá. (Nem vesztegetünk több szót rá, mert láthatóan úgyszemint reménytelen, de a magunk részéről nem értjük, miért kell ezeknek a huszonegyedik századi, csillogó-villogó, csupaüveg épületsodáknak angol neveket adni. Hiszen ezek a bárányfelhő-karcolók – anyagaik, funkcióik, méretük okán – épp elég ridegek egyébként is, s ezek a nevek e távolságot csak növelik. Persze, lehet, hogy épp ez a cél. Hogy az ember kicsinek, elveszettnek, idegennek érezze magát a közelükben.)

E két épület (a Váci úti irodafolyosó két büszke tagja) uralja a teret aztán a Klapka

A szolgáltatóház

utcán is, egészen az Angyalföldi útig, még akkor is, ha a jobb oldali nem ér el egészen a kereszteződésig. A kerítés mögött egy lebon-tásra váró raktáregyüttes (benne számítástechnikai kisvállalatok) utolsó napjai számlálatnak éppen. A következő útszakasz mintha az első zenei ismétlése lenne, időben kissé lemaradva. Balra hatalmas építési gödör, melynek mérete újabb jövőendő irodaházat sejtet, jobbra földszintes üzemépületek – hajdani gyárak toldott-foldott maradványai – hová megannyi apró cég települt, az utcafrontra éppúgy, mint az udvarokra, többségük éppúgy tudja, mint mi, arra sétálók, hogy rövidesen eltűnnek a föld színéről: jönnek a zsákmányra éhes befektetők, és kő kövön nem marad majd a régi világból. (Arra leszek csak kíváncsi, mi lesz a távfűtés föld felett futó, ezüstpapírba bújtatott, vastag csöveivel, melyek minden látványt képesek tönkretenni.)

A Rózsa utcától kezdve egészen új kép tárul a szemünk elé. Vagyis hát éppen hogy régi kép ez, falusias vagy mondjuk inkább úgy, kisvárosias környezet, családi házak, széles járdák, az utcák tengelyében templomtornyok, csöndes, barátságos, földszintes vidék, melyet megkímélt hajdan a panelprogram éppúgy, mint manapság az irodaépítési láz. Az apró szépségek birodalma ez, itt egy falba

simuló szobor, ott egy virágzó fa, amott egy díszesen faragott erkélyrács kelti fel a sétáló figyelmét. Valaha Fóti útnak hívták ezt a széles allét, melyben egykor Lengyelországból érkezett malomipari munkások vertek tanyát, hogy aztán elmagyarosodva házat építsenek maguknak. Az utca ma *Kassák Lajos* nevét viseli (a hazai avantgárd világhírű képviselője ezer szállal kötődött a kerülethez), s már nem lehet Fótra eljutni belőle – de még Palotára se, pedig ez volt a korábbi neve – legfeljebb a Róbert Károly körútra. (Ha valaki arra veszi az irányt, feltétlenül csodálja meg azt az épülő kanyarházat a sarkon túl.) De érdemes megállni egy percre az utca tengelyében is (erre a célra válasszuk azért a csendes vasárnap délelőttöt, mert egyébként elég gyorsan el leszünk ütve), s ha szemünket elég magasra emeljük, egy tágas fasorban találhatjuk magunkat, mely a Lehel téri műjáki templomban végződik.

Átkelven a Kassák utcán, következik utunk utolsó szakasza – a Klapka utca méltó befejezése a Tüzér utcáig. Balra a honvédség földszintes létesítményei, a kézilabda-és judocsarnok, azok is láttak szebb időköt, pedig a kint felejtett táblák szerint nem is oly rég újjították fel őket. (Katonás egy vidék ez régóta, amit nemcsak a katonai létesítmények, házak, sportpályák, csarnokok, hanem az utcanevek is elámulnak. Sőt, az egész terület neve is katonás: Lőportárduló, bár lőport már régen nem tárolnak a környéken.)

Jobb oldalon megint csak egy hatalmas új építkezés fogja közre a teret. Afféle modern vasalóház készül, kiegészítő elemekkel, amely – bár nemrégiben volt a bokrétaünnepe, tehát magasságban már elérte a maximumot – még nem mutatja meg magát teljes szépségében. Önkormányzati beruházás (büszkének is rá a helyiek, nagyon és méltán) melyben üzletek, szolgáltatóegységek, valamint bérlakások sorakoznak majd, és rengeteg zöldterület. (Az a hír járja, hogy még az idén átadják a rendeltetésének.) Akik ezt a különös, de máris sokat ígérő épületet ide álmodták, álmodtak hozzá egy közösséget is. Úgy gondolták, hogy a Klapka-ház afféle regionális kisközpontként működik majd, mely találkozási pont lesz a környék lakóinak és dolgozóinak egyaránt. Egy hely, ahol a panellakók – a Tüzér utcán túliak –, a családi háziak meg a hipermodern irodaházak lakói összefuthatnak majd a boltok előtt vagy a sétányokon, korzón. Ahol tehát a Klapka utca három arca egy új, közös arcba olvadhat össze. Így lesz-e vagy sem, az idő eldönti majd: de hogy a „mi utcánk” biztosan megváltozik, ahhoz nem férhet kétség.

Ez a kép egy katonai díszszemlét mutat, amelyet az Andrásy úton rendeztek, III. Viktor Emánuel olasz király tiszteletére, 1937. május 20-án. Ahogy ilyenkor szokás, a legkorszerűbb haderőnemek vonulnak fel. Most éppen egy kerékpáros (!) egység. Látnivaló, hogy kerülgetni kell a lócitromokat – a lovasok már elhaladtak. Talán fordított sorrend kellett volna. . .

(Hanser Mária adománya)

BUDAPEST

A MÁGNÁSSZABÓ

Ez a történet egy sittes konténer megkutatásával kezdődik. Majd hosszan tartó szünet után ugyancsak hosszas nyomozómunkával folytatódik. Sok kérdésre választ kaptam, főleg azokat tartom fontosnak, amelyek egy kihalóban lévő jeles szakma történetét kiegészíteni szolgálnak rég elfelejtett adatokkal. De leginkább azt az összképet, amely láttatóan rajzolja meg a boldog békeidők karrier-hangulatát. A pesti polgárosodás dicső korszakát. Egy fejezetben – most. Lesz ugyanis folytatása. Hamarosan visszatérek a Schäffer–Zachár család sorsának egy újabb novellájával.

1906-ban vásárolja meg Schäffer János és neje, Mráz Anna azt a Királyi Pál (akkor Lövész) utcai kis földszintes házat (77.900 aranykoronáért), amelyet aztán sürgősen le is bontanak, hogy a helyére Prokisch Jánossal megterveztesék s fölépíttessék háromemeletes, gangos bérházukat, amely aztán évről-évre 20 ezret fial a bérbeadóknak.

Amikor évtizedekkel korábban új házasként ide, a Lövész utca 8-ba költöztek, otthonuk pár tucat lépésnyi szomszédságában, a Kecskeméti utca 1. szám alatt már bérelték Hegyesy Mátyás ma is álló impozáns sarokházának első emeleti helyiségeit. Éppen a ház elhelyezkedése, kitűnő üzletet ígérő adottságai vonzották ide az ifjú szabómestert. Aki karrierre vágyott. De erre, üzletnyitásra legény-lakóhelyén – a külvárosi József utca 10-ben vagy annak közelében – aligha találhatott lehetőséget. Annál inkább itt, a régi és gazdag város szinte kellős közepén.

1906-ban Schäffer, a mágnásszabó már pályája zenitjén jár. Meghódította a szakma csúcsait. Impozáns bérháza mellett birtokolja a mai Vácegres (akkor Zsidó) határának kétszáz magyar holdnyi területét, kényelmes életet él, majorságával messze környék legbefolyásosabb munkaadója.

Dől hozzá a pénz, szinte számolatlanul. Kuncsaftjai nemcsak előkelők, de gazdagok is. Többnyire kőgazdagok. Egykori méretkönyvének csak az első három betűjét – a-tól c-ig – volt lehetőségem – a vevői, megrendelői kör összetételét megvizsgálandó – átnézni, de csak ezen a nagyjából tucatnyi oldalon is mintegy hatvan arisztokrata neve tűnik fel: hercegeké, grófoké, báróké. Az erre a három betűre alapozott óvatos, bár hipotetikus statisztikám szerint működése bő három évtizedében mindösszesen legalább négyszázan lehettek a vele üzleti kapcsolatban álló mágnások! (És valamivel kevesebben további fontos-rangos polgári személyek.)

Elfelejtett méretek

Schäffer 1858-ban született a Torontál megyei Máriaföldén (Marienfeld, a mai román Temes megyében Teremia Mare). Gyakorlatilag

Schäffer Jánosné 1906-ban.
A mesterről nem került elő fotó

szintiszta német település, az itt élők ükjeinek nemzedéke foglalta el a pusztává vált területet az 1770-es években, mindnyájan Vesztfáliából, Elzász-Lotharingiából érkeztek. Amikor a derék és ambíciózus szabólegény 22 évesen elindul meghódítani Pestet és a világot, a nagyközség közel 2500 lelket számlál, de az meggyőzően látszik, hogy a magát igényesnek gondoló mesterjelöltnek otthona és vidéke nem kínál igazi távlatokat.

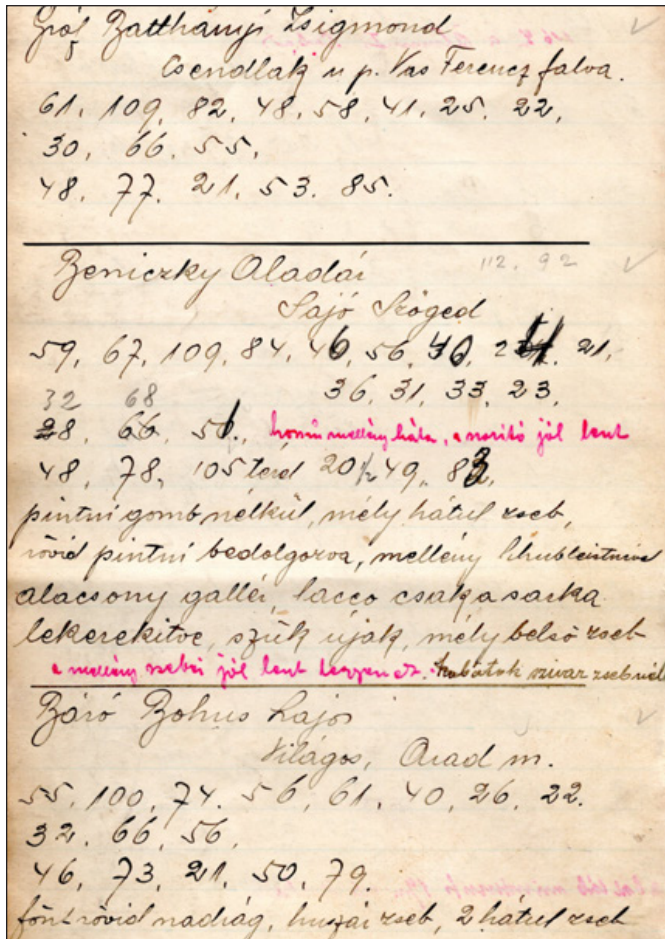
Ahogy aztán karrierje hajója kiköt a nagyvárosban, szinte azonnal belebotlik a szerelembe. Majdani asszonya, Anna a közeli Stáció utca 43-ban él édesapjával, Mráz Ferenc nyugalmazott tatai postamesterrel. Egy évre rá, 1881-ben, összeházasodnak, s az ifjú férj 1882-ben megalapítja hamarosan elhíresülő cégét, Belváros, Kecskeméti utca

1. szám alatt jegyezve be az úri szabóságot.

Mostanában kezdenek összesűrűsödni az évek az emlékezetemben, sehogy se tudom dátumhoz kötni, mikor találtam meg méretkönyvének néhány pusztulásra ítélt lapját. Harminc esztendeje történhetett talán? Rekkenő kánikulai délután tartottam az ELTE jogi karának klasszikus közpalotája felé, s pillantottam meg vizaví az a sittes konténer, amelynek felső rétegét bomló háztartási zöldség-hulladék koszorúzta. S a rothadó paradicsom alatt felsejlettek egy különös formátumú, idő öregítette fűzetféle cérnával összefűzött ívei. Éppen tatarozták a Kecskeméti utca 1. szám alatti Pan József tervezte, 1867-ben épült bérpalotát, talán a padlásról érkezett ide ömlesztve a bontott anyag meg a kitakarított belső tér rég elfelejtett lomjai.

Kicsit haboztam csak, s kihúztam a papírokat a zöldség alól – soha nem bocsátom meg magamnak, hogy nem túrtam mélyebbre is a konténerben –, s azóta birtoklom Schäffer János szalonja méretkönyvének A-tól C-ig terjedő oldalait. Ezen a télen vettem elő újra, s próbáltam utána járni, mi is került hozzám akkor váratlanul. Régóta izgattak az ismeretlen részletek.

Először is az például, hogy meg tudom-e fejteni a neveknél rögzített méretfelvételi rendszert, hogy így tisztába jöhessenek, mondjuk

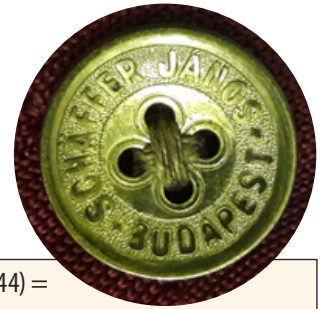

Méretlap (részlet)

ifjabb *Andrássy Gyula* testmagasságával vagy *Augusztá* főhercegnő csípőbőségével.

Könnyen mondhatja bárki, saját józanságára hivatkozva, hogy kevés tudás van, ami ennél feleslegesebb. De hát kíváncsisága kinek-kinek másként s másként berendezett. Talán ez is oka annak, hogy igencsak nehezen találtam olyan szakmabelit, aki elemző igyekezettel segített volna a számok értelmezésében. Végül a most is működő a Váci utcai *Kecskés András* úriszabóval két szeánsz összesen mintegy három órájában mértünk és beszélgettünk rendületlenül, egyeztetve a centiket és a testméreteket. Amelyeket ma – és már régóta – egészen más szisztémát követve jegyeznek le a mesterek.

Lássuk most három ruhadarab adatait. A legfelső sor áll a legtöbb számból. A nadrág szabásához szokásosan nyolcat vett fel *Schäffer*. Nézzük például találomra – balról jobbra haladva – *Batthyány Zsigmondéit*: 61 = a hossz deréktől térdig, 109 = a nadrág hossza deréktől bokáig, 82 = a nadrág belső vonalának hossza, 48 (körben 96) = derekának körmérete, 58 (körben 116) = a csípő körmérete, 41 (körben 82) = combkörméret, 25 (körben

Egy gomb, és más semmi (forrás: MNM)

50) = körméret a térdnél, 22 (körben 44) = körméret a bokánál.

A mellényhez három szám elég volt. Hátul a hossz 55, elől 66 centiméter, a spicc mélysége (hossza) 30. Végül következett a zakó: 48 = derékig a hossz a válltól (a háton), 77 = zakóhossz, 21 = fél hát-szélesség, 53 = karhossz a válltól a könyékig, 85 = teljes karhossz.

Kecskés András ezt az értelmezést tartja logikusnak, de hozzáteszi, fenntartja magának a tévedés jogát (amihez még annyit hozzá kell tennem nekem is, hogy egyes esetekben több vagy kevesebb szám is előfordul az egyes sorozatokban, gyengítve a bizonyosságot).

Mire következtethetünk az adatokból, már ami a legfontosabb testméreteket illeti? Nos, a csendlaki gróf nagydarab ember volt. *Pocakos* (csípőbőség 116 centiméter) s magas férfi, 190 s talán még egy vagy két centiméterével.

És, ha már említettem a nevüket: ifjabb gróf *Andrássy Gyula*, akiről készült *Schäffer*-féle díszmagyaros fotográfia, 178 centiméter magas lehetett, egyébként normal és arányos testalkatú. A jótekonyságáról ismert *Augusztának*, *Ferenc József* unokájának testmagassága legfeljebb 165 centiméter lehetett, esetében a mellbőséget is felvette a mester, ez 100 centiméter, csípőbősége pedig 116 centiméter. Érdekes, hogy a főhercegnő nadrágjához térd környékétől bokáig öt szám is tartozik (szemben az urak három adatával). Talán vadászruhát készítettett, bricsessel (a körméret térd felett 40, a térdnél 39, a térd alatt 34, a vádlinál 37!, a bokánál 26 centiméter)

A zseniális ötlet

A mágnásszabónak két leánya született, *Mária* (1883) és *Anna* (1884? 1885?). *Mariskát* egy bizonyos *Zachár Antal* (e néven a harmadik) vette nőül. *Antalnak* volt húga *Izabella*, s az ő unokája *Rados Judit*, asszonynevén *Kormos Gyuláné*. A *Schäffer-Zachár* polgárcsalád velünk kortárs legidősebb generációjának egyetlen maradéka.

Kilencvenéves, nagyszerű emlékezőtehetséggel megáldott idős hölgy, aki órákon át tudja s akarja is mesélni felmenői, köztük *Schäfferék* történeteit. Amelyeket még kislányként, bakfisként hallott és jegyzett meg a *Thököly úti Zachár-házban*, a két háború között rendszeresen megélt közös familiáris vacsorákon, az úszó olimpikon *Zachár Imre* (a fentebb említett *Antal* s *Izabella* öccse) lakásában.

– A milleniumra készült az ország, és nagyanyám testvérének apósa rájött, rengeteg díszmagyarra lesz itt szükség. De ha azt a hiteles illúziót tudja belevarázsolni a ruhadarabokba, hogy kuncsaftja, a gróf, a báró azokat már generáció-

Hogy kié volt, nem derült ki (forrás: MNM)

ők óta őrzi, drágábban adhatja, szívesebben rendelik majd meg a díszöltözéket. Kiutazott Angliába, olcsón felvásárolta a 350–400 éves katolikus miseruhákat, amelyekre az anglikán egyház papjainak már régóta nem volt szükségük, és azoknak az anyagából varrt. Nagy híre támadt a dolognak, s nagy árú lett ezeknek a remekeknek. Megrendelői ráadásul elhalmozták ajándékokkal. Az egyik *Zichy* például két remek hátlaslovat adott. Zsidói tanyáján tartotta azokat persze, ahonnan sokszor indult maga is vadászni főrangú ügyfeleivel a gödöllői dombság vadgazdag vidékére. Csodálatos hely volt a tanya. Völgyben a házak, a négyyszobás nyaraló is, az Egres patak partján, annak egy helyütt tóvá szélesedett a vize, közepén kis, mesterséges szigettel. Az egyik domboldalon szőlő, a másikon erdő, odébb szántó, gazdasági udvar, tehenek, lovak.

Végállomás: a padlás

F. Dózsa Katalint, a történelmi textíliák tudósát szembesítettem az Angliából hozott speciális anyagok legendájával. Bársony, selyem, damaszt. Biztosított: ha a 16–17. században készítették ezeket (minden esetben más-más módon szőtt selyemről van szó), épségüket nem fenyegették a múlt évszázadok. Vagyis a történet éppenséggel hihető.

A „mágnásvilág állandó szabója” címet elnyerő Schäffer János (*Tompos Lilla: Díszmagyar*) 1915-ben, 57 évesen halt meg. A tanyája falujának temetőjében kialakított kriptában nyugszik. Feleségét, Mráz Annát is itt kísérték utolsó útjára a harmincas évek végén, 1940 körül. (A település eredeti neve a *Csáky* család zsidó nemzetségére utal, 1943-ban változtatta Vácegresre *Endre László*, a megye 1946-ban felakasztott nyilas alispánja.)

A céget – komoly műhely volt sok évtizeden át, több szabással, főszabással (*Harcza Béla, Dubány Lajos*), tucatnyi alkalmazottal – ura halála után özvegye vezette a húszas évek végéig. Ezek már korántsem díszmagyaros évek. A működés paramétereit is érinthette, hogy Mráz Anna a szakmához nemigen értett. Néhány kisebb botrány is előfordult olykor.

ifj. Andrassy Gyula

Mint ahogy erről az alábbi hírlapi tudósítás (Pesti Napló, 1927. 07. 19.) is beszámol: „Miből él a szabó?

... Schäffer János belvárosi szabócég mint főszabászt alkalmazta Dubány Lajos szabómestert, akinek járandósága a fizetésen kívül az üzletből elszállított készáru vételárának öt százaléka volt. Ennek a százalékos részesezésének egyötöd részét jogosult volt Schäffer annak biztosítékául visszatartani, hogy Dubány a szerződést fel nem mondja és kötelezettségeit pontosan teljesíti. Ugyanitt állott alkalmazásban Dubány menyasszonya is, aki miatt Schäffer [itt már az özvegyről van szó – B. P.] utóbb bizalmatlankodni kezdett a főszabász ellen és Bécsből más elsőrangú szabászt akart szerződtetni.

Dubány, mikor erről értesült, a Kígyó ucca 4. számú házban üzlethelyiséget bérelt magának, hogy külön üzletet nyisson. Közben megjött az új főszabász Bécsből, akinek próbaszabás végett Schäffer átadott egy szövetet, a szabás azonban csak úgy sikerült, hogy Dubány a hibákat kijavította. Schäffer erről nem tudott s a főszabászt szerződtette, Dubány pedig a bérelt üzlethelyiségben üzletét megnyitotta. Ide követték őt alkalmazottai közül többen ... és volt főnökének számos megrendelőjét a maga részére megnyerte.

Schäffer ezek után tisztességtelen verseny útján okozott kár címén 100 millió korona erejéig pert indított Dubány ellen, a budapesti törvényszék azonban ma hozott ítéletével a keresetet elutasította.

Az ítélet indoklása szerint az üzleti verseny tisztességének felülbírálásánál tekintetbe kell venni a szakmát. Az úriszabóság, különösen az oly előkelő megrendelőknek dolgozó úriszabóság, mint a feleké, akiknek üzlete emeleten és az utca közönségére alig feltűnő módon van elhelyezve, nem a szomszédokból és a környékről, mint a sarki fűszeres, borbély vagy kisvendéglő, vagy a foltozó szabó és a suszter, de nem is az uccáról, mint a feltűnő és nagy kirakatokkal rendelkező ékszerkereskedő vagy divatáruscégek [szerzi vevőit – B. P.]

... Ilyen körülmények között az alperesnek az a cselekménye, hogy

Schäffer kuncsaftjai (első méretfelvételük időrendjében) 1882–1915 között

Gróf Apponyi Lajos • gróf Andrassy Sándor • gróf Apponyi Antal junior • gróf Andrassy Ákos • báró Aczél Elemér • gróf Almásky Imre • gróf Andrassy Géza • gróf Andrassy Károly. gróf Andrassy Manó • gróf Apponyi Antal senior • gróf Apponyi Gyula • gróf Andrassy Géza • báró Ambrózy István • gróf Apponyi Henrik • gróf Attems Mór tábornok • báró Appel Jenő • gróf Almásky Dénes • gyoroki Andrányi Károly • gróf Apponyi Rezső • legifjabb gróf Apponyi Antal • gróf Apponyi Sándor • gróf Andrassy Imre • Antos István • Auer Gyula • báró Ambrózy Andor. gróf Andrassy Mihály • gróf Andrassy Gyula • báró Abele Tibor • Antos János leánya (nadrág, „zsebek nélkül, gombok oldalt”) • gróf Andrassy Imre • Adler Siegfried • Báró Abele Egon • gróf Andrassy Alajos • öfensége Augusztia főhercegné • gróf Almásky Manó • Auer Albert • gróf Almásky Kálmán • gróf Andrassy Ákos • gróf Almásky Imre • Ábel Gyula • ifj. gróf Almásky Imre • Dr. Bende György • dr. Brém János • dr. Bán Ágoston • gróf Batthyány István • Bárczay Gábor • Bárczay Sándor • Beöthy Pál • Bajza Aladár • Bauer Antal • Bíró Albert • dr. Bésán Kornél • Betegh Sándor • Borcsiczky László • Bosnyák Zoltán • Beretvás János • Beliczay Tibor • Baumgarten Ignác • dr. Bakács Béla • Blaskovics Ernest • Buttykay Viktor • Babics József Bruk Albert • báró Bánffy János • idősb gróf Bélali Kálmán • Balázsházy Iván • ifj. Berczelly Jenő •

(fotó: RIC/9s)

a felperes cégtől ismert megrendelőknek körlevelet küldött és 6-8 ilyen megrendelővel beszélni kísérletet tett és eggyel beszélt is, tisztességtelen versenynek nem tekinthető (...). A kihallgatott tanúk vallomása szerint a felperes sem a megrendelőkkel, sem a munkásokkal nem érintkezett, úgyhogy míg más cégeknél sem a megrendelők, sem a munkások észre nem veszik, hogy a szabász változott, a jelen esetben ellenkezőleg teljes változást kellett tapasztalniuk, mert hosszú évek óta csakis alperessel érintkeztek..."

A harmincas évektől Krug és Terényi urak viszik a boltot mint a cég új tulajdonosai. Kettőjük közül Terényi Lajos tart ki tovább, még az 1950. évi budapesti telefonkönyvben is jegyzik üzletét: „Schäffer János utóda Terényi Lajos férjiszabó, Kecskeméti utca 1.” Terényi éppen ez idő tájt számolja fel a legendás céget, elhagyja az emeleti dicsőség parnasszusát,

az új lakó minden ott maradt kacatot felhurcol a padlásra.

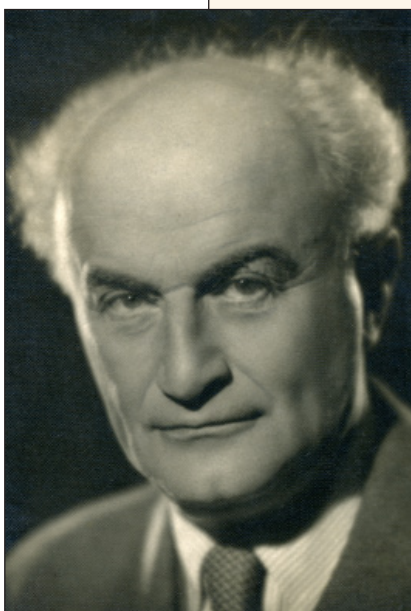
A méretkönyvet is – gondolom a teljes, vaskos kötetet. 23 lap maradt meg belőle, romló állapotban. Két nadrág továbbá a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményében: Schäffer feliratos fém- illetve csontgombokkal.

Bartha János • Barcza György • gróf Bethlen Ádám • gróf Batthyány Zsigmond • Beniczky Aladár • báró Bohus Lajos • dr. Barcsay Andor • báró Baich Milán • báró Baich Péter • dr. Bodnár István • ifj. gróf Béldy Kálmán • báró Blomberg Gyula • báró Baich Mihály • Buttykay Ákos • gróf Bethlen Ödön • gróf Bethlen Aladár • gróf Bethlen Bálint • Beöthy László • Betegh Miklós • Bárczay Gábor • dr. Blum Sándor • gróf Bethlen Pál • báró Bornmemissza Lipót • báró Blomberg Frigyes • Bernáth Zsigmond • gróf Benyovszky Móric • gróf Bissingen Ernő • Barcsay Tamás • Bernrieder János • gróf Benyovszky Rudolf • Benitzky István • gróf Béldy György • Brezovay István • Bauer Mihály • gróf Bethlen József • zágoni Bodota Lajos • dr. Bacsák György • gróf Bethlen István • Ball T. trainer Alag-Dunakesz • ifj. Blaskovich Ernest • gróf Béldy Ferenc • Bíró Lajos • Bíró (Beer) Lajos • Beliczey Géza • Bakos Tibor • Borbély György • Balku Gyula • Braun Pál • kegyelmes Bezerédj Pál • Barcsay Ákos • Barcsay Andor • Barcsay László • Beiwinkler Vilmos • Borsay Miklós • gróf Csáky Armand • gróf Chotek Rezső • Czárán Zoltán • Csákány József • Czárán János • Csapó Tibor • Csapó Loránt • gróf Csekonics Gyula • gróf Csáky István • Csuresin Georg • Csik Imre. dr. Csiky László • dr. Czapkay Miklós • dr. Comessatti Emilio • főméltóságos gróf Colleredo József • Chelley Pál • Chorin Ferenc • Cziffra Kálmán • dr. Cullmann József • Cséry Lajos • dr. Charmant Oszkár • Csákány Károly

LACI BÁRÓ MAGYARSÁGA

1867: XVII. t.-c. 1. §. „Az ország izraelita lakosai a keresztény lakosokkal minden polgári és politikai jog gyakorlására egyaránt jogosítottaknak nyilvánítatnak. 2. §. Minden ezzel ellenkező törvény, szokás vagy rendelet ezennel megszüntettetik.”

A két rövid mondat, száz évek küzdelmeinek lezárása, amely küzdelmek során a magyarországi zsidóság emancipációjáért érvelt, tárgyalt, s tett konokul újabb és újabb lépéseket. 1867. december 27-én az uralkodó szentesítette a törvényt, amely 1868. január elsejével – százötven esztendeje – hatályba lépett. Olyan új helyzetet teremtve az ország s Budapest izraelita vallású polgárainak, amelyben nem volt többé kérdés, van-e bármi jogi természetű akadály annak, hogy kiteljesíthessék tehetségüket. Hogy elismerést szerezzenek maguknak, olykor nemzedékek óta itt élő felmenőiknek, hogy beírják nevüket egy szakma vagy éppen a város közössége, akár a nemzet történetébe, hogy fiaik, egzisztenciájuk örökösei, fényes pályát futhassanak be. Ennek a folyamatnak egyik példája volt a Hatvany család életútja.

A huszadik századi magyar történelem egyik leggazdagabb, gazdasági súlyán messze túlmutató jelentőségű újnemesi családja volt a *Deutsch, Hatvany-Deutsch*, majd *Hatvany* család. A vagyon mellett a famíliára jellemző tehetség, elhivatottság, szorgalom és szociális érzékenység emelte őket az arisztokrácia körébe, lehetőséget adva a magyar irodalom, kultúra és tudomány bőkezű támogatására, létrehozni olyan vállalkozásokat, folyóiratokat, támogatni olyan szerzőket, amelyek és akik nélkül a modern magyar irodalom nem lenne az, ami.

Magyarországi történetük *Deutsch Ábrahámmal*, a Kőszegről Aradra áttelepülő kereskedővel kezdődik. Szatócsüzetet nyitott, ahol szövetet, gyapottal és gabonával kereskedett. Idővel a gabonakereskedelem vált az üzlet fő profiljává, a család későbbi vagyonának alapjait ezzel teremtette meg. Fia, *Ignác* (1803–1873) szintén terménykereskedő volt, eleinte apja üzletében dolgozott, ám csakhamar önállósította magát. Az 1820-as években cukorfinomítót létesített a városban. Őt tekinthetjük a biztosítási üzletág egyik hazai megteremtőjének is, 1838-tól egy triezsi társaság helyi kirendeltségének volt a vezetője. 1848–49-ben nemzetőrként vett részt a szabadságharcban. Az 1850-es, 60-as években több vasútépítési fővállalkozója volt, jelentős tőkével szállt be a Concordia Gőzmalom alapításába.

„A »Deutsch Ig. és fia« családi cég a terménykereskedelemből emelkedett a magyar malom- és cukoripar koronázatlan királyává” – kezdi a vagyont megalapozó céget ismertető írást *Kövér György*. Az Aradon még csak *Deutsch Ignác* jogán üzletelő kereskedés 1856-ban Pesten már „Ig. Deutsch und Sohn” néven bejegyzett vállalat. Az alapítás és szerzés jegyében működik. Ezekben az évtizedekben kerül a család tulajdonába többek között az Arad megyei butyini, a Nógrád megyei bujáki, csóri és kozárdi birtok, a nagysurányi cukorgyár és velük egy időben a Nádor utcai ház, mely később *Hatvany Lajos* és testvérei szülőháza, a cég pesti központja, lakásuk lesz.

Ekkortájt, 1867-ben vásárolják meg 460 ezer forintért a hatvani kastélyt is, melyet még *Grassalkovich Antal* építtet 1754–57 között. Az épület és a körülötte levő földbirtok 1841-ben a bankár *Sináék* tulajdonába került. Tőle vásárolták meg, alig több, mint húsz esztendő után, az akkor már elhanyagolt állapotban lévő kastélyt és a hozzá tartozó uradalmat. A környék igen jó gabonatermő vidéknek számított, újabb hasznos befektetésnek látszott.

A Hatvany-Deutsch familia 1867 és 1945 között meghatározta Hatvan városának életét, a település képletesen és fizikai értelemben is „felke-

rült a térképre”: az általuk alapított cukorgyár 1889-től egészen 2003-ig Közép-Európa egyik legfontosabb üzemi központja volt. A kastélyt *Hatvany-Deutsch Sándor* (1852–1913), Lajos és testvérei, *Ferenc és Irén* édesapja kezdte lakókastéllá alakíttatni, évtizedekkel később. Az 1910-es évekre vált a család kényelmes otthonává, vendégszobákkal bővítve, díszkerttel körülvéve. Hatvany Sándor halála után lánya és veje, *dr. Hirsch Albert* kezébe került a hatalmas vagyon, és az épület, a park kezelése is. Ekkor valósították meg a kor legnevesebb kertépítészeti segítségével szobrokkal gazdagon díszített díszkertjüket, s hozták létre messze földön híres virágkertetüket is.

A család 1879-ben nemesi rangot kapott, 1897-től használták a kettős, Hatvany-Deutsch vezetéknévvel. Hatvany-Deutsch Sándor 1910-ben nyert bárói címet és örökös főrendházi tagságot.

A Deutsch-család generációkon át küzdötte fel magát a társadalmi hierarchia tetejére. Az ötödik nemzedék tagjai közül jó néhányan azonban már más utat választottak. Megtehették, vagyonuk lehetőséget biztosított ahhoz, hogy tehetségük, szenvedélyük szabta útra lépjenek, a művészetek és a tudomány felé forduljanak. Ignác unokái közül *Ferenc* (1881–1958) festőművész és műgyűjtő, *Irén* (1885–1944) a kertművészet és -építészet elhivatottja, *Lili* (1890–1968) író, *Bertalan/Bernát* (1900–1980) neves orientalista lett, *Antónia* építészeket tanult, később a New York-i ügyvédi kamara főtítkára volt.

S ennek az ötödik generációnak volt tagja Hatvany Lajos, a jelen írás főszereplője, becenevén „Laci báró” is, az író, irodalmár, kritikus és mecénás.

Az 1880-ban született Hatvany Lajos az első világháború kitörésekor még bizonyosan a zsidó felekezet kötelékébe tartozott, áttéréseinek pontos dátuma ismeretlen. A neológ pesti Chevra Kadisa tagjainak jegyzékében 1914-ben és 1915-ben is megtalálható. A Hatvany-Deutsch család tagjai, bár a felekezeti közéletben jellemzően nem vettek részt, jelentős anyagi segítséget adtak vallási, szociális célokra. A családtagokra más területen is oly jellemző jótékonyosság, mecénatúra ilyen téren is megmutatkozott: árvaházakat, anyaotthonokat, kórházakat, iskolákat is hoztak létre, illetve támogattak.

Arról, hogy Hatvany Lajosnak mit jelentett zsidósága, írásaiból is következtethetünk. Az áttérés előttiékből az látszik, hogy a vallás „nem érdekelte különösebben”, saját maga többes identitását többször is ironikusan emlegeti. A Huszadik Század körkérdésére adott válaszból egyértelmű az álláspontja: zsidóságát „fővilágos akadályként” említi, melytől meg kell szabadulni, szerinte minden „felvilágosult zsidó apának az a kötelessége, hogy keresztény gyermeket neveljen”. Ezt elengedhetetlennek tartja ahhoz, hogy „akadálytalanul vehessenek részt az emberiség minden munkájában”. Nem is olyan sokkal később, 1929-ben azonban már családottan fogalmaz: „Magyarnak éreztem magam, itt voltam otthon, magyarként írtam és agítáltam,

Lajos és testvérei: Ferenc és Irén

míg tudomra nem adták, hogy itt semmi keresnivalóm nincs.”

Az illúzióvesztés érthető, hiszen amikor az 1918-as forradalom és a Kommün után önkéntes emigrációjából hazatért, mint a fehérterror és a Horthy-rendszer heves ellenzőjét, perbe fogták. A bíró 1928-ban egyértelműen kijelentette, hogy Magyarországnak állampolgára lehet ugyan, de fia nem. Perének másodfokú tárgyalásán így fogalmazott: „Tíz év óta tudom a vádat: zsidó származású ember nem is lehet magyar, nincs asszimiláció, nincs beolvadás a magyar fajba. (...) Itt állok, mint ennek az alaptalan állításnak az élő szobra, melynek fáj minden tagja, és tiltakozik ez ellen az állítás ellen minden idegszálával.”

Hatvany-Deutsch Sándor legidősebb fia volt Lajos. Öccse, *Ferenc* festőművész és jelentékeny műgyűjtő. A családi anekdota szerint édesapjuk, amikor fiai felől érdeklődtek, így válaszolt: „Az egyik festő, és a másik is bolond!” Ez azonban nem jelen-

tette azt, hogy ne támogatta volna őket terveikben.

Lajos, amint eszmélni kezdett, maga mögött akarta hagyni szüleinek, nagyszüleinek világát, és attól kezdve – mondhatnánk kissé profánul – a passziójának élt. Szüvegyének – a magyar irodalomnak. Mivel anyanyelvével szinte egy időben tanult meg franciául, angolul

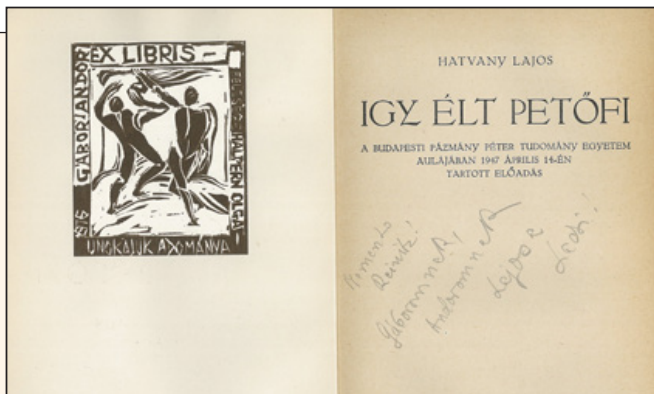

Báró Hatvany-Deutsch Sándor fiaival, Lajossal és Ferencel

és németül, a világ nyitva állt előtte. A freiburgi egyetemre iratkozott be, de bölcsészdoktori címet Budapesten szerzett 1904-ben. Ekkortájt már kapcsolatban volt a későbbi Nyugat körével, így 1908-ban az ő jelentős anyagi támogatásával indult meg a modern magyar irodalom legnagyobb hatású folyóirata. Kezdetektől publikált is a lapban, kritikái, recenziói, tanulmányai jelentek meg. Létrehozott egy, a folyóirathoz kapcsolódó kiadványt is. 1911-ben azonban összekulönbözött *Osvát Ernő*vel, s viszonyuk olyannyira megromlott, hogy párbaj lett a vitából. Mivel a folyóirat köréhez tartozók inkább Osvátot támogatták, Hatvany háta fordított a lapnak. S bár az egyes írókat továbbra is segítette, más folyóiratokat vásárolt, illetve alapított, megvette a Pesti Napló részvényeinek nagy részét, s közreműködött többek között az *Esztendő*, a *Jövő* munkálataiban.

Az irodalom igazán szenvedélyesen érdekelte. Élete során két nagy költő, *Petőfi* és *Ady* vonzásában alkotott, e két nagy szerete alakította munkásságát. Évtizedekig kutatta *Petőfi* életművét és életrajzát, a nagy mű, a többkötetes *Igy élt Petőfi*, máig az egyik legalaposabb munka a költőről. Egész életét meghatározta *Adyhoz* fűződő kapcsolata. A költőnek nyújtott anyagi támogatáson túl barátok is voltak, és élete során nagyon sokat írt *Adyról*, méltatva géniusát, művészetét. Számos cikke, tanulmánya jelent meg róla, halála után ezeket *Ady* című kötetében összegyűjtve jelentették meg. Elsőként ismerte fel *József Attila* tehetségét, akit szintén támogatott, az ő anyagi segítségével járhatott a Sorbonne-ra.

Felsorolni is nehéz azokat a neveket és címeket, amelyek neki köszönhetik megmaradásukat, alkotói indulásukat és későbbi pályájukat. Hosszú élete során lehetősége volt *Gyulai Pál* tanítványaként megkezdeni irodalomtudósi pályáját, és majdhogynem a teljes huszadik századi magyar irodalomban részt venni. *Kosztolányi*, *Karinthy*, a *Nyugat*, a *Szép Szó*, a *Pesti Napló*, a *Nyugat* Könyvkiadó..., s még hosszan lehetne folytatni a felsorolást. És a mecénásság mellett saját írói, irodalomtörténeti és kritikai pályáján túl, a kezdetektől élete végéig újságíró is volt, hol magyarul, hol németül, de ha kellett angolul publikált.

Fordulatos élete során kétszer kényszerült emigrációba: először 1919-ben, a bolsevik uralom miatt hagyta el Magyarországot, majd 1938-ban az egyre terjedő fasizálódás üzte el itthonról. Egyik önként vállalt emigrációja alatt sem szakadt el azonban a magyar irodalomtól, az íróktól. Megtehetette, mert vagyona jóvoltából Bécsben illetve Oxfordban

is folytatni tudta megszokott, polgári életmódját.

1946-ban tért haza másodszer, ekkor már véglegesen. Újra Budapesten élt, ám korábbi vagyona nélkül. Egyértelműen fogalmazott, amikor azt kérdezték tőle, hogy miért jött haza. A Dunára, a budapesti panorámára, az éjszakai fényekre mutatva vallotta be: nem tud e város nélkül élni.

Szeretett Budapestjén élete során számos helyen lakott. A Lipótvárosban született, 1915-ig családjával a Nádor utca és a Mérleg utca sarkán álló házban lakott, amely, mint említettük, ezekben az években a cég központja is volt.

Első önálló háza a budai Várban, a Tárnok utca 5-ös szám alatt volt. Tudjuk, hogy *Szabó Dezső* a Tárnok utcai Hatvany-házban írta meg az *Elsodort* falut. És azt is, hogy *Szabó* a Tanácsköztársaság első napjai iránti lelkesedésében „hálából” arra biztatta a személyzetet, hogy gyűjtsák rá a házat a báróra. (A rendkívül impulzív természetű író később megbánta elhamarkodott szavait.)

Második feleségével, *Marton Böskével* 1931-ben vásárolta meg a Bécsi kapu tér 7.-es számú, barokk eredetű lakóházat. A ház tulajdonosa 1807-től *Grigely József* piarista tanár, sokan máig „*Grigely-házként*” ismerik. A 19. század során nyerte el a nagyjából ma is ismert kora klasszicista formáját, ekkor kerültek a jellegzetes díszek is főhomlokzatra. Az épületen található domborművek *Vergiliust*, *Cicerót*, *Szókratészt* és *Liviust*, illetve középen *Quintiliannust* és *Senecát* ábrázolják.

Miután a ház a házaspár tulajdonába került, 1932-ben *Kismarty-Lechner Jenő* tervei szerint átalakították. A Bécsi kapu téri lakás több volt, mint egy előkelő rezidencia vagy társasági központ. A harmincas évek Budapestjének egyedülálló szellemi központja, az íróknak, költőknek és más művészeknek biztos menedéke. Számtalan visszaemlékezés örökíti meg azt a „műhelyt, szalont, őrtornyot”,

Húgával, Irénnel

Az úr ír

amely Cs. Szabó László visszaemlékezése szerint megszenyíthetett volna egy egzotikus állatkerti madárházat is.

Többen, köztük Ignotus, emlegetik a házigazda „embergyűjtő szenvedélyét”. Olyan fontos eseményeknek, találkozóknak adott otthont, melyekből később például a Szép Szó köre megalakult (amely folyóiratot egyébként egy másik Hatvany, Lajos unokatestvére, Bertalan finanszírozott), megfordult itt Bartók Béla, Kerényi Károly, Sárközi György és Féja Géza, itt találkozott Thomas Mann-nal József Attila és Márai, ide járt Reinitz Béla és Tamási Áron, Devecseri Gábor és Szomor Dezső, Szép Ernő és Fejtő Ferenc, Cs. Szabó László és megfordult itt a fiatal Weöres

Sándor is. És akkor még nem említettük a Nyugat nagy nemzedékét, Kosztolányit, Karinthyt, Ignotust. Hatvany Lajosnál egyetlen mérce volt: a tehetség. „Hatvany barátom házában tudtam meg, hogy létezik ilyesmi. Értelmiségiek hatalom nélkül – írók, tudósok, bohémek és arisztokraták kis köre szembe mert szállni egy mindenható rezsimmel”

– emlékezett Klaus Mann a Bécsi kaputéri ház körére. 1940-ben Hatvany eladta a kis palotát, úgy érezte, soha többet nem szeretne saját lakást Budapesten, „hotelszobák lakója leszek” – tervezte eljövendő éveit. Tudjuk, hogy ez nem így történt, 1947-es hazatérése után még következett pályájának egy nyugodt és sikeres szakasza.

Mint azt már említettük, az emigrációból visszatérő Hatvany egyik legmaradandóbb munkája, az *Így élt Petőfi* már itthon jelent meg. Ez a hatalmas munka, mely tekintélyes dokumentumanyagot dolgoz fel, tulajdonképpen a filológus visszatérése indulásához. A munkához számos visszaemlékezést, memoárt is elolvasott, valósággal a korszak és Pest-Buda szakértőjévé vált. Ennek a kutatómunkának, és a főváros-hoz fűződő vonzalmának eredménye az 1957-ben szerkesztésében megjelent *Beszélő házak* című kötet. Az első kiadás előszavában így ír céljáról: „Ézért gyűjtöttem össze az elmúlt nagy idők téglába foglalt tanúit, képen és írás-

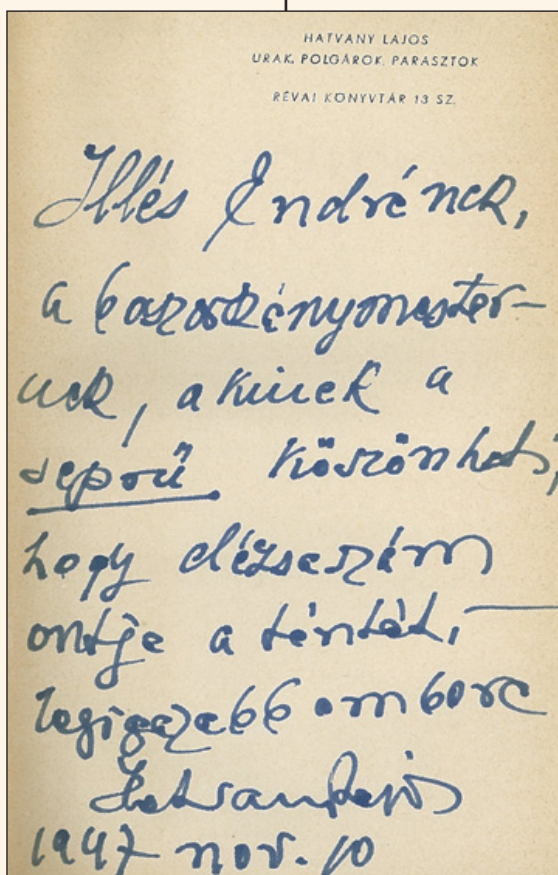
ban az eljövendő nemzedékek számára, melyek ez önmagát egyre újra szülő városban, alighanem már csak ebből a könyvből ismerhetik meg a magyar történelem és irodalom két aranykorának Budapestjét.”

Pályája végén, úgy tűnik, sok mindent elért abból, amit mindig is szeretett volna. Tanított, műveit egyre többen ismerték és elismerték, Kossuth-díjat kapott, az Akadémia levelező tagjává választották.

Életének utolsó tíz évében a Pozsonyi út 40. szám alatt élt – lakása ismét szellemi központ, irodalmi találkozóhely lett. Hajdani élete relikviái között (már amennyit sikerült megmenteni belőlük), igazi (új)lipótvárosi polgári életet élhetett. Pár évvel halála előtt így írt unokatestvéreinek, Málinak, azaz Lesznai Annának: „Viharvert életem valami olyan happy-end-be fut be, hogy sohasem képzeltem. Pillanatnyilag – ki tudja meddig – én vagyok a Gyulai Pál, a Lessing, a Sainte-Beuve és a Macaulay együttvéve. Ha időben meghalok, az is maradok tán. Azután cáföljön rám az utókor”.

A Nádor utcából induló életútja, nem is olyan messze a családi szülőháztól, egész Európára kiterjedő csavargások után, visszaérkezett a Duna partjához, ahol 1961-ben véget ért.

Az illusztrációk forrása
a Petőfi Irodalmi Múzeum

KÖNYVJELZŐ

Bede Béla Magyarország újévtől szilveszterig

Corvina Kiadó • 4990 Ft

□ A Corvina tematikus útikönyv-sorozatának hetedik kötete egy rendhagyó útikönyv, amiben a tematikusságot az idő jelenti. Ez a könyv azt vette alapul, hogy az embereknek nem ugyanakkor van szabadidejük. A múzeumőr hétfőn ér rá, a tanár és a diák nyáron, a borász pedig szüret idején biztosan nem. Innen jött az ötlet, hogy a könyv bemutassa Magyarország legtöbb „arcát”, de úgy, hogy időrendi sorrendben halad újévtől szilveszterig. Szempont volt, hogy a kulturális események: zenei és egyéb fesztiválok, ünnepi könyvhét, a gasztronómiai programok: gulyásfesztivál, süllőfesztivál, és a természeti események, hóvirágnylás, tűzokdörgés stb. egyenlő súllyal szerepeljenek, hogy mindenki megtalálhassa a neki tetsző programot. Az útikönyvet 350 színes fotó teszi szemléletessé. A tájékozódást térkép és GPS koordináták segítik.

Kapecz Zsuzsa Erkélyek

A Luxemburg-kertnél hajdanán padlástéri ablakra talált erkélyen átzúgó őszi szél és húsz éve már nem feledek lengő függönyé vált felleget csillám-kígyót alkonyi égen pesti fákra hull a visszfénye ki lakik, ki lakik a piros tüll mögött?

Vad zuhatagként levélözön erkélyrácscon repkény tündököl holdsarlókat sápaszt el a fény rezzenő lombon eső kopog vagy eső helyett a vér csorog hatalmas izzó seb az utca rőt kendőjét az ég ledobta ki lakik, ki lakik a ragyogás mögött?

Nagyot csattanva ablakot zár félhomályban az idei nyár hült helyén bánkódó szörnyszülött torz testén fakó csipkeruha kalapja foszló ködkupola erkélye rácsán holt denevér rőt eső csorog a vér a vér ki lakik, ki lakik a spaletta mögött?

Szálat tép Moira gyors keze semmit sem tehetek ellene puha függöny a hajnali köd az óra lejár a szív megáll kettétörök a vadrózsaág csak találgatom hogy mennyi még években mérve az őszi ég ki lakik, ki lakik a ködfüggöny mögött?

Holnap Kiadó • 3500 Ft

Rozsnyai József (szerk.)

Ybl és Lechner vonzásában

□ E kötetben Ybl pályájának kezdő évtizedétől (az 1840-es évektől) Lechner pályájának utolsó időszakáig (az 1910-es évek végéig) követhetjük a kor építészetének történeti ívét, egy-egy karakteres alkotásra vagy kevésbé ismert alkotóra fókuszálva. Többek között megtudhatjuk, mi rejtőzik Ybl első fontos munkája, a kaplonyi templom felújított falaiban, fény derül „a legnagyobb magyar” megrendelésére emelt nagycenki templom történetére, rácsodálkozhatunk, mi állt a Hősök tere emlékműve helyén (és hová lett), megismerkedhetünk Lechner Ödön stílusformáló gondolatvilágával, valamint az egyik első magyar vasbeton épülettel.

KULTAJÁNLO

I. Levéltári Piknik A Nyitott Levéltárak 2018. nyitó rendezvénye Budapest Főváros Levéltára • 2018. június 8-9.

□ A Magyar Levéltárosok Egyesülete és Budapest Főváros Levéltára 2018. június 8-9-én – a nemzetközi levéltári naphoz kapcsolódóan – immár második alkalommal rendezi meg a Levéltári Pikniket. A kétnapos rendezvény keretei között tartjuk meg az idén a „Levéltárak és kultúra” tematikájára épülő Nyitott Levéltárak programsorozat nyitó ünnepségét. A megnyitóhoz kapcsolódó magyar levéltárügyi seregszemlével lehetőséget kívánunk biztosítani minden levéltári közgyűjteménynek a bemutatkozására.

A levéltári piknik helyszíne Budapest Főváros Levéltárának az épülete és udvara. Az érdeklődők szabadterén, a levéltárak számára felállított standokon ismerkedhetnek a levéltárak tevékenységével, betekinhetnek a látogatóktól elzárt raktárakba, restaurátor műhelybe, az aulában pedig a gyakorlatban próbálhatják ki a digitalizálási munkafolyamatokat az Arcanum Kft. irányításával. Könnyedebb programokkal is várjuk a felnőtteket és gyerekeket: lesz arcfestés, állatsimogató, hangszerbemutató, szombat késő délután táncház. Mindkét napon könnyűzenei koncert zárja a rendezvényt. A belépés ingyenes. Információ: www.archivportal.hu

KULTAJÁNLO

Szívmelengető középkor Kályhák és kályhacsempék a középkori Magyarországon,

14–16. század Budapesti Történelmi Múzeum Vármúzeum • Budavári Palota E épület • 2018. szeptember 2-ig

□ A kályha a közép-európai lakáskultúra nagy találmánya. A „feltalálása” óta (12. század) lehetővé vált, hogy a téli hideggel küszködő emberek – a királytól a parasztig – házaikban füstnélküli szobát építve gyökeresen javíthassanak életminőségükön. A kályha nem csupán a fűtőberendezés szerepét töltötte be, hanem mintái, díszítési révén a szoba egyik, sokszor presztízs értékű díszé is lett. A kályhacsempéken ábrázolt képek, motívumok a geometrikus mintáktól kezdve a figurális jelenetekig sokféle képi ábrázolást jelenítettek meg az adott kor stílusához, divatjához igazodva. A kályhacsempék a régészeti ásatások legmegbecsültebb leletei közé tartoznak. Az idővel jól dacoló kerámiatöredékek számos fontos lelőhely: királyi paloták, várak, kolostorok, városi lakóházak, vagy vidéki nemesi kúriák, sőt paraszti otthonok feltárásai legértékesebb tárgyainak számíthatnak.

Úticél: Út a teljes szabadság felé 4 kontinensen át Különös tájakon sorozat – nőkel. Előadó: Female Yeti

Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum • 2018. május 23., 18 óra

□ Yeti gondolt egyet és 2015-ben világgá ment egy hátizsákkal. Egyirányú repjegye Kathmanduba szolgált ahol három hónapot töltött, majd teljesen véletlenszerűen utazott a világban, hiszen a legfőbb célja az volt, hogy szabadon éljen. Bejárta egész Délkelet Ázsiát. Majd átrepült Észak-Amerikába, ahol bejárta az ország észak-keleti részét. A legolcsóbb jegy az USA-ból Peruba szolgált, így az Andokban túrázott, majd jött az ötlet, hogy végignomádkodja egész Patagóniát. Leutazott teljesen a világ végéig Usuaiába, ahol megpróbált lestoppolni egy hajót az Antarktiszra. Élete örökre megváltozott az út alatt és azóta sem tud pihenni. Következő nagy kalandjának Észak-Amerika hosszában való áttúrázását szemelte ki magának. *Információ: www.mkvm.hu*

Durgá, Templomi szekér (ratha) díszítése, részlet, Dél-India, 18–19. század.
Tíkfa, ébenberakással, 30 × 15 × 15 cm

KULTAJÁNLO

ISTEN | NŐ

A Dévi-kultusz és a hagyományos női szerepek Indiában

Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum • 2019. január 6-ig

□ Az Istennőhöz kapcsolódó különböző regionális kultuszok komoly múltra tekintenek vissza az indiai szubkontinensen. Az Indus-völgyi civilizáció korától egészen a 21. századi globalizált társadalom megjelenéséig az Istennőt imádták és imádják ma is India lakói. A Hopp Múzeum legújabb kiállításának kiemelt célja, hogy a hindu Istennő különböző megjelenési formáit az általuk betöltött női szerepek szerint mutassa be. Miközben az Istennő szépségként, feleségként, anyaként és harcosként jelenik meg, a kiállítás arra a kérdésre keresi a választ, hogy ezek az idealizált női szerepek hogyan valósulnak meg a földi társadalomban. A kiállított tárgyak széles skálán mozognak a klasszikus művészet plasztikus alkotásaitól a kortárs képregényig, ezzel is kiemelve a régi és új hindu művészet állandó témáit és formavilágát. A bemutatásra kerülő tárgyak túlnyomó része a Hopp Múzeum indiai gyűjteményének anyagából került ki, ehhez csatlakoznak a kortárs képzőművész, *Abhisék Szingh* egyedi vizualitást tükröző munkái, melyek középpontjában szintén az Istennő személye áll. A jórészt először látható műtárgyak mellett QR-kódok és Augmented Reality (kiterjesztett valóság) segíti az ismeretszerzést és az adott témában való elmélyülést. A gyerekek ezúttal saját „tárlatvezetőt” is kapnak Rádhika személyében, aki a kiállításban kalauzolja őket, és mesél Indiáról és a hindu istenvilágról. A kiállítótér több pontján elhelyezett kultúrafelfedező dobozok és batyuk kézzelfogható élményt nyújtanak minden korosztálynak.

RECENZIO

ART DECO újratöltve

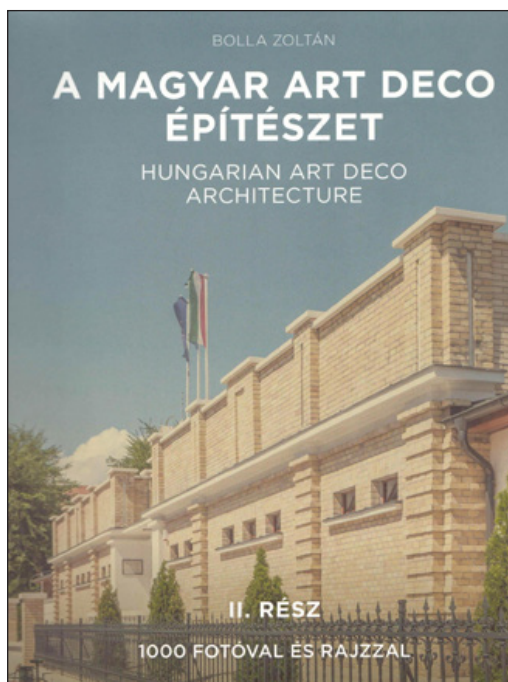
Csontó Sándor

Bolla Zoltán: A magyar art deco építészet
II. rész • 288 o. • 2017, Ariton Kft. • 7990 Ft

□ Nemrégiben jelent meg *Bolla Zoltán* hatalmas, saját gyűjtésére alapozó könyve, *A magyar art deco építészet* második kötete. Már az első, hiánypótló munka is kivívta elismerésünket, amiről be is számoltunk e folyóirat 2016/2-es számában. Most újabb ezer fotó és a hozzájuk fűzött tartalmas leírások mutatnak rá a jellemző hazai stílusjegyekre, amely az avatott szemlélt is elkápráztatja.

A rendkívül széles merítésben Soprontól Sanghajig barangolhatunk, elveszve a lakóházak, ipari épületek, templomok, síremlékek, mozik és mulatók, valamint rácsok, korlátok, zászlótartók, faldíszek részleteiben. A szerzőnek sikerült felkutatni eddig elveszettnek hitt adatokat és dokumentumokat, ennek nyomán bővültek az építész életrajzok és életművek. (*Pál Hugó, Tálos Gyula, Wannemacher Fábrián, Kálmay András, Hugyecz László, Nellenbogen Viktor* stb.) A jól tagolt fejezeteknek köszönhetően könnyedén ugorhatunk fejest, egyikből a másikba. Szerencsés módon bekerült néhány olyan iparművészeti alkotás is – belsőépítészeti elemek, hirdetés, reklámanyagok, stb. –, amelyek az art decohoz kötődnek, de nem ez volt a kötet fő profilja.

Az art deco az utolsó iparművészeti stílus, amely számos forrásból merített, és az első modern divathullám, amely a két világháború között globálisan kihatott a formatervezésre, a tipográfiára, az alkalmazott grafikára, a divatra, túlmutatva a festészet-szobrászat-építészet szentháromságán. Bútoraival, tárgyaival beköltözött a nappalinkba, hatott a szabadidős tevékenységekre (színházak, mozik, éttermek), a sorozatgyártással pedig a hétköznapi használati eszközeinkre is. Az irányzat a két világháború között élte csúcsidejét, de az összművészeti stílust ekkor még nem hívták art deco-

nak, csak a hatvanas években, utólag aggatták rá ezt az elnevezést.

Tagadhatatlan, hogy napjainkban egyre nagyobb az érdeklődés a laikus közönség részéről is a két világháború közötti korszak építészeti és vizuális kultúrája iránt. Persze az olvasók többsége magasról tesz arra, hogy amit lát, az valóban art deco, vagy inkább más stílusok szerencsés vagy rosszul sikerült keveredése. Mert az az igazság, hogy az első lapoktól kezdve lebilincsel minket a kötet hihetetlen fénykép- és információgazdagsága. Megérint a felfedezés, a rácsodálkozás öröme. Kicsit patetikusabban: nemzeti kincseink évszázados gyönyörűsége, a hétköznapi Magyarországának ismeretlen – el nem ismert – és felfedezetlen szépsége. Joggosan tölti el hát keblünket a honfűi büszkeség. Mert a fotelbéli lapozgatás során rögvést meggyőződhetünk róla, hogy a Kapás utcai erkélyrészlet egy az egyben koppintása egy nizzainak. Mostantól már mindegy, jártunk-e a pétfürdői tisztviselőtelep postahivatalában, a bázarekettyei munkásotthonban, a földéaki református templomban, a kiskunfélegyházi vasútállomáson, avagy sétáltunk-e a salgótarjáni Liget utcában, mert a szemünk előtt vannak, és kézben tartjuk őket!

Bolla Zoltán a megyék szerinti bontásba beemeli a vidéki Magyarország településeinek szebbnél szebb házait és azok fontos részleteit. Egészen a falusi porták homlokzatára biggyesztett díszekig merészkedik. A rendkívül széles merítésben olyan jellemző

stílusjegyekre is felhívja a figyelmet, amelyeket eddig még nem dokumentált senki. Párhuzamot von a bajai, hódmezővásárhelyi, szolnoki és a New York-i, floridai és Buenos Aires-i épületekkel, felhőkarcolókkal. Méltán kedvence a *Sajó István* által 1928 és 1931 között épített Izraelita Hitközség bérháza, amely egyediségével és világvárosi hangulatával a debreceni Hatvani utca ékessége. Persze Budapest most is elviszi a pálmát – kerületi bontásban kiemelve –, mert egyes területein frekventáltak is megjelent az irányzat: ilyen például a Kosztolányi Dezső tér és környéke vagy a XIII. kerület számos utcájának épületei.

Nem tudjuk, hogy a szerző a 20 ezer kilométernyi utazás, a sok ezer fénykép elkattintása után, valamint az e-könyv és a két kötet összeállításának végeztével mihez kezd majd a szabadidejével? Talán egy másik stílust, új szerelmet keres magának? Kivárjuk, addig tessenek elveszni a részletekben! A témáról többet a Budapest Art Deco honlapján lehet megtudni.

BUDAPEST

Lapszámaink az alábbi helyeken
vásárolhatók meg:

- **Kiadókban** Summa Artium Nonprofit Kft., Bp., V., Honvéd utca 3., V. emelet 13., munkanapokon 9–16 óra között, Telefon: +36-1 318-3938
- **az Írók Könyvesboltjában** Bp., VI., Andrassy út 45.
- **a Budapest Antikváriumban** Bp., IX., Üllői út 11-13.
- **a FUGA Budapesti Építészeti Központban** Bp., V., Petőfi Sándor utca 5.
- **a budapesti Relay és Inmedio üzletekben**

SZÍNHÍKRITIKA

Korunkról – de magasabb szempontból

Zappe László

■ Azt hiszem, a Rosmersholmot nyugodtan nevezhetjük Ibsen nálunk kevésbé ismert darabjának. Ma és Budapesten pedig különösen. A Színházi Adattár szerint a Nemzeti Színház 1917-ben, 1928-ban és 1932-ben mutatta be, majd Püskösti Andor Madách Színháza 1943-ban, és végül 1966-ban az akkori Madách Színház. Vidéken Dunajvárosban adták elő 1993-ban a Radnóti Színházzal közös produkcióban, ezt természetesen a Nagymező utcában is játszották. A 21. században 2013-ban Újvidéken, 2014-ben Miskolcon és 2017-ben Kolozsváron volt műsoron. A ma Pesten színházba járók közül igen kevesen láthatták.

Fesztbaum Béla vállalkozása tehát a Rózsavölgyi Szalonban akár igazi ritkaságra is nyithatná rá a szemünket. Feltéve, hogy van mire rácsodálkozunk. Henrik Ibsen kétségtelenül azok közé a drámaszerzők közé tartozik, akikről az irodalomtörténészek azt tartják, hogy a mosodaszámlájukat is illik számon tartani. Az egyszerű olvasókra és színháznézőkre azonban ez aligha vonatkozik. Ők érdekes, szórakoztató vagy megrázó élményt várnak még a klasszikusoktól is. A Rosmersholmmal ebből a szempontból két baj is van. Amellett, hogy nem tartozik szerzőjének legjobbjai közé, az is, hogy tartalma, cselekménye és problematikája nem igazán izgalmas, illetve ami izgalmas lehetne benne, eléggé ásatag. A téma amúgy örök: haladás és maradás, újítás és megőrzés, változtatás és konzerválás küzdelme. Lelkiismereti dráma, ha komolyan vesszük, de értelmiségi nyavalygás, ha kissé távolabbról szemléljük. Csakhogy Ibsen elrejt a történetben egy valódi, erős szerelmi tragédiát is. Ám olyan alaposan, hogy az csak az utolsó jelenetekben bontakozik ki. Addig mintha mindig valami másról lenne szó. Egészen pontosan elvi kérdésekről, a társadalmi haladás ügyéről. Végül meg kiderül, hogy mindez egy mindenre elszánt szerelmes nő mesterkedése volt azért, hogy megkaparintsa az áhított férfit, a köztisztületnek örvendő lelkészt. Először is öngyilkosságba kergette an-

nak feleségét, majd elhintette lelkében a szabadelvű kételkedés mérges magvait. De ez is szélsőségesen egyszerűsítő értelmezés, valójában talán csak gondosan ápolta a férfinak a kétely amúgy is csírázó hajtásait.

Kicsit bambán ül a mai pesti néző e történetet látva, követve, rágódva rajta. Valahogy túlságosan lelkiismeretesen látszanak ezek a norvég intellektuelek. Nem ismerünk magunkra és kortársainkra. Mintha nálunk a létharcot kevésbé skrupulózusan vívnák. A cél szentesíti az eszközt és passz. Igaz, vannak ilyenek is Ibsen darabjában. Többen is. Ilyen a főalak barátja, a konzervatív vezéralak, ilyen a lázító újság szerkesztője, és valójában ilyen a lekészt megkaparintani óhajtó nő is. A címszereplő erkölcsi magaslatra azonban mindezt zárójelbe teszi, hiszen minden társalgás csakis az ő szellemi és erkölcsi színvonalán folyhat.

Fesztbaum Béla bizonyára a főszerepet találta nagyon magához illőnek, azért választotta ezt a művet. Helyt is áll benne, meggyőzően lebeg egy lépéssel a való élet fölött, szemét a jóságos megértés homályosítja el, a saját lelke legmélyére sem lát le igazán. Az valódi főszerep persze a szerelmes nőé, aki felvilágosult, egyenrangú barát képében csábítja a jámbor, mit sem sejtő férfit. *Láng Annamária* megszenvedett életismerettel hitelesíti az alkoskodást, pontos, biztos léptekkel jár azon a keskeny mezsgyén, ami a teljes igazság és a megjátszás között húzódik. Hinnünk kell az asszonynak, amíg le nem lepeli magát, de utólag a leleplezés hitelét is éreznünk kell. *Gyabronka József* a megtestesült magabiztos konzervatívizmus, meggyőződésének nemcsak igazságában, de hasznosságában és a maga számára való hasznosíthatóságában is mélyen hisz, *Kútavölgyi Erzsébet* házvezetőnőként minden mozdulatával, gesztusával, hangsúlyával aggodalmas kommentárt fűz az eseményekhez, *Lukáts Andor* egy vén lump, lezüllött, önkéntes szellemi emigrációban élő értelmiségi cinikus, kívül álló fölényével megalázkodva lejmol, *Zrínyi Gál Vince* lázító lapszerkesztője a nap örök lovagja.

A politikai-szellemi körképben már akár valóban korunkra is ráismerhetünk.

KULTAJÁNLO

A Földi kölok és a Fogas vakony – Földikutyák a Kárpát-medencében

A Természettudományi Múzeum kiállítása az év emléseről

Magyar Természettudományi Múzeum • 2018. december 2-ig

■ 2018-ban az Év emlése: a földikutya. A hosszúkas, hengeres testű állat bundája lágy és tömött, uralkodó színe a hamuszürke. Első ránézésre szembeütünk, hogy szemei és fülei hiányoznak. Mivel egész életét a föld alatt tölti, a szemeinek nem is vennék sok hasznát. Kitűnő szaglása, kiváló hallása és a föld mágneses terének érzékelése révén tájékozódik. Hatalmas metszőfogait használja járatainak kialakítására. Nincs a hazai rágcsálóknak még egy csoportja, mely ennyire rejtélyes, és félreismert lenne. A múzeum új időszaki kiállításán nemcsak a földikutyát, hanem a faj kutatásának módszereit, az elmúlt 5 év tudományos eredményeit is megismerhetik a látogatók.

Mi, városlakók már-már természetesnek találjuk a hirtelen színessé varázsolt környezetet. Pedig nem volt ez mindig így. A hagyomány, ez a fajta rend, legfeljebb két évszázados múltra tekint vissza Pest-Budán. A virágos egynyáriak, hagymások és évelők megjelenése ennél is jóval fiatalabb gyakorlat: kellett hozzá némi polgárosodás, jobb közbiztonság, hogy a közterületek felöltöztetéséről is másként lehessen gondolkodni.

A VÁROS VIRÁGZÓ ÉKSZEREI

foto: RIC/9s

A virágdíszek mint élő tereptárgyak a közparkokban bukkantak fel először, a kiegyezés után, többnyire valamely különösen fontos sétány vagy szökőkút, szobor környezetében. Nincs róla biztos adat, de valószínűnek tűnik, hogy a Lánchíd budai hídfőjét (a mai Clark Ádám teret) tekinthetjük a virágos közterületi parkrészek közül az elsőnek: a városegysítés korszakában történő rendezés során létrejött hímszerű neobarokk parterek kiválóan kivehetőek Klösz György felvételein.

A Városligetben az 1885-ös Országos Kiállítás miatt átalakított parkrészekben (a Rondó területén és az Iparcsarnokhoz vezető egyenes sétány tengelyében), illetve a Hősök terén telepíthettek először virágágyakat, ezek a barokk parterekhez hasonló módon kialakított szőnyegágyak voltak. A kor giccsbe hajló divatjának megfelelően jelent meg ezek közepén valamilyen nyáron kiültetett pálma, a parter szegélyein pedig sövényfajtaival keverten virágos vonalak: geometrikus formákba ültetett virágok pompáztak. Boldog békeidők...

A Margitszigeti Nagyszálló környékét és az Ybl bazárnál kialakított neoklasszicista függőkertet hasonló módon rendezték ebben az időben, ahogya mai Erzsébet téren a Nemzeti Szalon közvetlen környékét is. Egy, a telepítést rögzítő fotográfia bizonyítja, hogy valamikor a 20. század elején Budán, a Dísz téren is folyt a tavaszi palántázás. De a virágdísz még a közparkokban is a szakértelem és a luxus olyan szintjének számított, hogy csak a két világháború között, majd a nagy világegyezés után a konszolidálódó Kádár-korszakban nyert igazán polgárjogot Budapesten.

Tekintettel arra, hogy a zöldfelületeknek ez az egyik legmunkaigényesebb, legnagyobb hozzáértést és fajtaismeretet követelő válfaja, a mai napig csak a legfontosabb városi zöldfelületeken jelenik meg, s a kerületek által fenntartott közterekben, közparkokban együttesen sincs annyi virágdísz, mint amit a főváros kertészeti vállalata, a 150 éves FŐKERT kezel. Számszerűsítve ez mintegy 12 ezer négyzetméternyi virágágyat jelent a város különböző pontjain, ahol közel kétszáz növényfajtaval dolgoznak a szakemberek. Ahhoz, hogy a kellő időben és a kellő mennyiségben „virágozzék száz virág”, olyan technológiai fegyver kell, amit a cég nem bíz beszerzésekre: kizárólag saját erőforrásból tudja a hatásos munkát üzembiztosan produkálni. A FŐKERT X. kerületi, Keresztúri úti növényházai jelentik régóta azt a masszív háttérbázist, ahol előállítják, és

Talán az első volt a Clark Ádám téri virágosítás (Klösz György felvétele)

években mind a tervezők, mind a megbízók elkezdtek nyitni az élők felé. Az élők az évek ugyan csak egy bizonyos időszakában adnak virágdíszet, egyébként zömükben levelükkel, esetleg őszi levelésűikkel díszítenek, viszont több éves

pontosan időzítik az előre megtervezett kiültetésekhez a szükséges mennyiséget. (Általában a kerületi fenntartók is innen szerzik be a közterületi kiültetésre speciálisan felkészített növényeket.)

Az egyényári kiültetés a domináns, ennek számos oka van. Az egyényáriak a kiültetés

tenyészedjük miatt hosszú távon sokkal gazdaságosabb kiültethetők, városökológiai értelemben pedig sokkal hasznosabb növények tudnak lenni az egyényári díszeknél. Igaz viszont, hogy gondozásuk, telepítésük speciális szakértelemet kíván. Az utóbbi évek nagy vívmánya, hogy a FŐKERT egyes területeken

A Városligetben az 1910-es években

után homogén módon kezelhetők, tartós virágdíszet adnak a vegetációs időszakban, és szinte azonnal díszítenek, miközben a kiültetésük és gondozásuk speciális szakértelemet nem igényel. Ez pedig még mindig elvárás a reprezentációt és az azonnali megoldásokat szerető megrendelők körében.

Óvatosan és lassan azonban lehet változtatni ezen a szemléleten, és az utóbbi

(például a Margitszigeten, a Carl Lutz rakparton, a Lánchíd pesti hídfőjénél, a Nehru parton, a Hajógyári szigeti tanösvényen) be tudta vezetni az ökológikus élőhelyeket, amelyek rendszeressé tétele Nyugat-Európában már bő másfél évtizede vezető trendnek számít.

Az ökológikus kiültetések olyan magról vetett vagy palántázott speciális élőkeveré-

kek, amelyek maximálisan alkalmazkodnak egy-egy élőhelytípus-hoz (például a félárnyékhoz vagy a száraz, homokos talajhoz) és miután az adott területen teljes borítottságot érnek el, azt követően minimális gondozással és öntözéssel képesek színfoltjai lenni egy-egy parkrésztnek.

Dísz tér – tavaszi akció Budán az előző századfordulón

*Az új trend jelei a Lánchíd
pesti hídfőjénél*

Ha hozzáértő ülteti őket a megfelelő helyre és a kellő időben, akkor közel önfenntartóvá képesek fejlődni. 2015-ben a FŐKERT a Zürichi Egyetemmel közösen kezdett ilyen kísérletekbe először a BAH csomópontnál, egy évre rá pedig már a budapesti viszonyokra adaptált könyv is született a tapasztalatokból. *Pápai Veronika* és *Biró Borbála* művének címe: *Ökológikus zöldfelületek városi alkalmazása*.

Lassan kezd a döntéshozók számára is világgossá válni, hogy érték a fenntarthatóság és a klímatudatos növényalkalmazás. Nagyon sokat számít e tekintetben, hogy a FŐKERT jól érzékelhetően kezdi visszanyerni azokat a képességeit, amelyek a kísérletezésre is elegendő teret biztosítanak, s amit utoljára a legendás igazgató, Radó Dezső idejében tudott a magáénak. „Van újra játszótér” – ahogyan az egyik nekünk nyilatkozó szakember fogalmazott. Ezek mellett azokon a kiemelt zöldfelületi pontokon, ahol van valamilyen felülről biztosított rálátás (ilyen például a Clark Ádám téri körforgalom) évről-évre valamilyen új tematikához kötik a kiültetéseket. Ez egyfajta utcaművészeti elem, landart, ami azonos magasságú, úgynevezett szőnyegágyból a színek és formák segítségével hoz létre azonosítható motívumokat. Tavaly például a FINA Úszó VB logója jelent meg nagyon sok ilyen kiültetésben.

Azokon a területeken, ahol nincs ilyen jó rálátás, de valamilyen virágos szegélyre van igény (például sétányok mentén) ott a milliflór virágágyak (eltérő magasságokkal, színekkel, formákkal, foltokkal) uralják a képet. Itt a virágok növekedési, fejlődési versengése miatt az esetleg abban az évben valamilyen klímaternyező vagy más környezeti körülmény okán

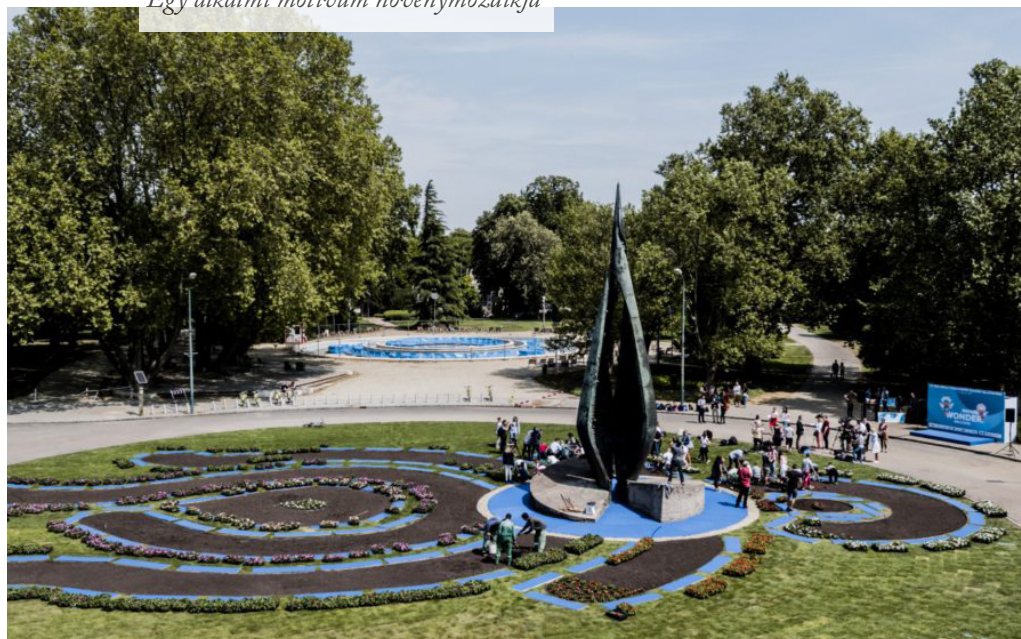
rosszabbul teljesítő növény gyorsan helyettesíthető, soha nem disszonáns a kép, míg a szőnyegágyaknál bármilyen katasztrófa – legyen az környezeti vagy emberi behatás – sokkal kevésbé korrigálható.

Az egynyári virág nem befőtt – mondja erről a FŐKERT egyik szakembere, utalva arra, hogy egy nyár közepén bekövetkező haváriahelyzet esetén – mondjuk ha a kiültetett körforgalomba sodor egy kamiont a közúti baleset – nem pótolható a növény.

Problémák, gondok forrása a virágfelületek kitétsége, sérülékenysége. A szakemberek leggyakrabban a felelőtlen kutyatartásra, kutyasétáltatásra panaszkodnak: akadt már olyan eset, hogy a kertészeti dolgozók által frissen kiültetett növényeket tarolta le a pórázról eleresztett kedvenc, és a gazdája a legőszintebben nem értette, hogy miért nem ugrálhatna a jószág a szép virágok között.

Lopások is előfordulnak szép számmal, nem egyszer megtörtént, hogy a kiültetett hagymásokat valaki vágott virágként árusította az aluljáróban, de a fenntartók szedtek

Egy alkalmi motívum növénymozaikja

már össze illuminált, eszméletlen állapotú embert is a letarolt virágágyból.

Hozzá kell tenni, tapasztalhatóak a lassú de biztos javulás jelei. Mintha Budapest közönsége lassan kezdené megszokni, hogy virágok vesznek körül bennünket, és azok sérülékenységre tekintettel kell lenni. A muskátlit még azonnal elviszik, a díszkáposztát még megeszik, de például az e tekintetben sokáig hírhedtnek számító Boráros téren a tavalyi szezonban már alig tapasztaltak lopáskárt.

A FŐKERT egyre több olyan önkéntes programot szervez, ahol bárki saját maga is beszállhat (akár családi programként is) virágok kiültetésébe vagy éppen a parkban, sétányon a padfestésbe. Ez pedig tanítja is arra a városlakót, hogy mennyi fáradságos munka van abban, hogy rácsodálkozhassunk a nyíló természetre. Aki egyszer részt vett már ilyen kerti „fitness edzésen”, az jobban megbecsüli és jobban vigyáz is e törekeny értékekre.

Legutóbb a Föld napján a Népligetben volt közösségi program a FŐKERT szervezésében, de már nagy erővel készülnek a június 2-i egész napos zenés piknikre, ahol „Tedd meg Magadért” címmel egynyári ültetésfesztivált szerveznek a Margitszigeten.

S hogy mik a távlati tervek? Nem gondolják bővíteni a kezelt négyzetméterek számát, de a máshol kieső virágfelületek miatt az Oktogon és Kodály Körönd intenzívebb virágdíszbe öltöztetése idén a feladataik között szerepel.

AKIK

BUDAPESTET ÉPÍTETTÉK

Építészet és ízlés a 19–20. századi iparosoktatásban

Kiállítás a Budapesti Történelmi Múzeum Vármúzeumában
2018. március 14 - június 24.

THOSE WHO BUILT BUDAPEST 3.0
*Architecture and taste in the education of artisans and
apprentices at the turn of the 19th and 20th centuries*
Exhibition in the Castle Museum
of the Budapest History Museum

Budapesti Történelmi Múzeum Vármúzeum
1014 Budapest, Szent György tér 2., Budavári Palota E épület
www.btm.hu
www.scholagraphidis.hu

SCHOLA
GRAPHIDIS

480 Ft

